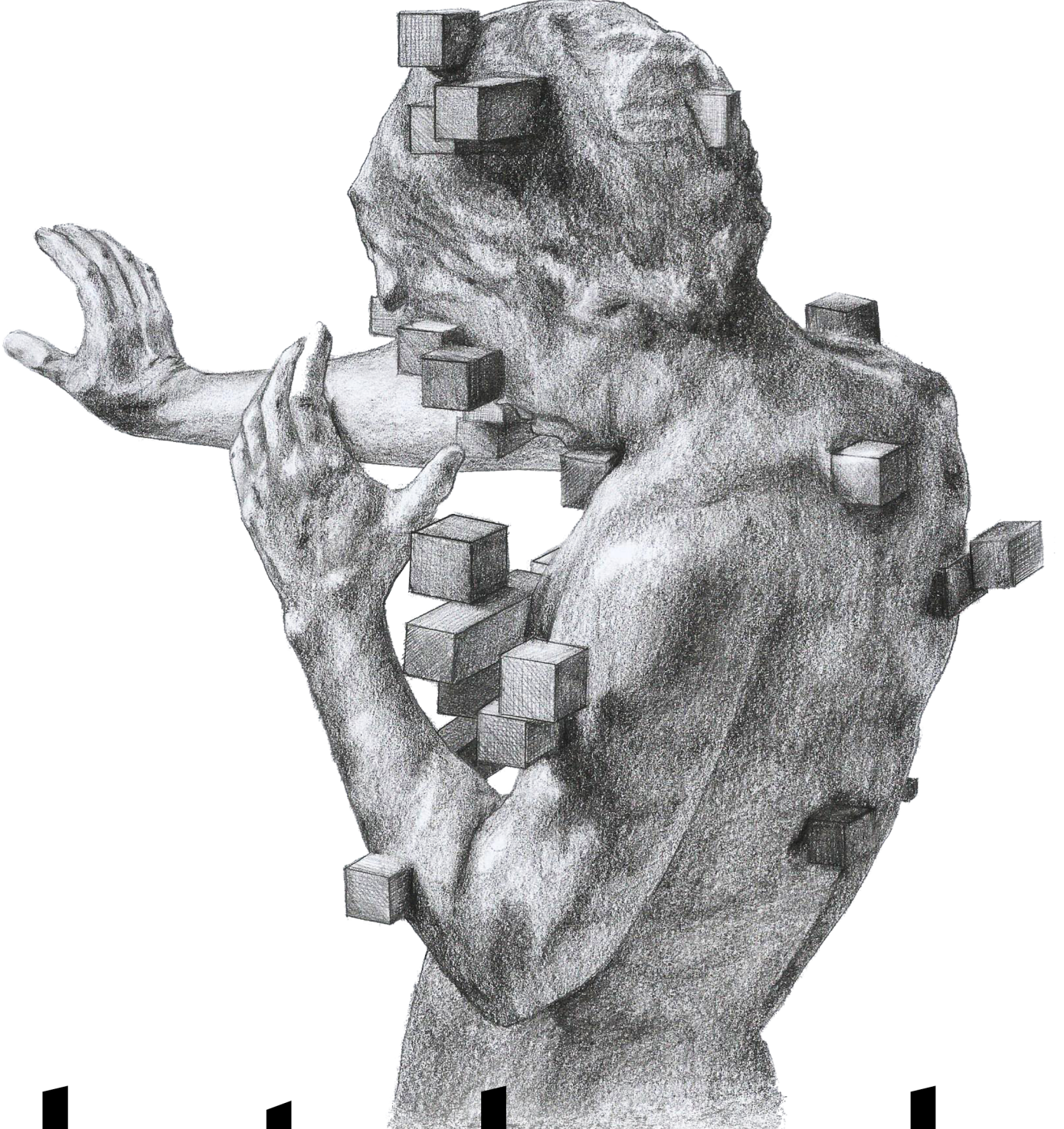

noktasız

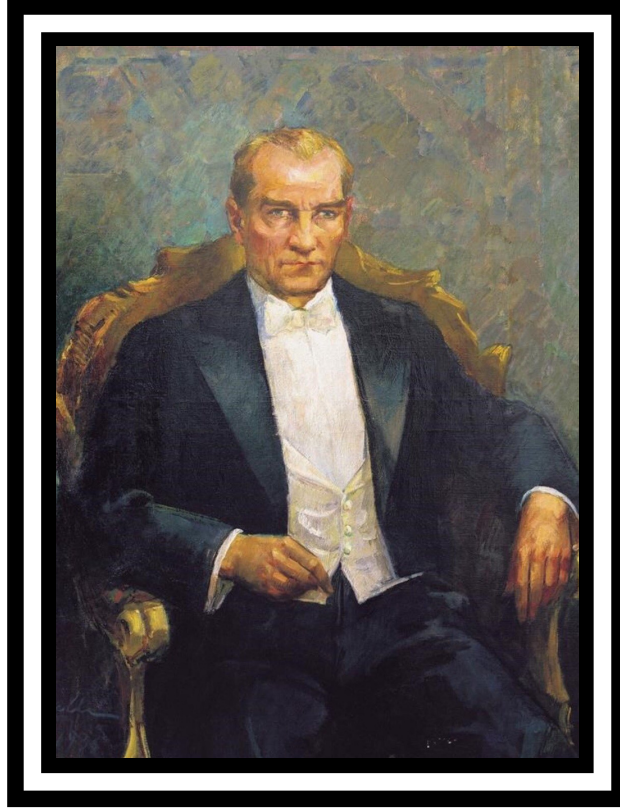
e-ISSN: 2757-7430

düşünce dergisi

sayı 6
güz 2021

hatırlamak

İbrahim Çallı, *Atatürk Portresi*, 1935.

Genel Yayın Yönetmeni

Suat Kutay KÜÇÜKLER

Editör

Buse GÜRELİ

Görsel Editör Aslı F. GÜMÜŞ
Hande Beril KÜÇÜKLER**Düzeltili**

Zeynep İlayda ÖZKURT

Kapak Çizimi

Hande Beril KÜÇÜKLER

Mizanpaj

Buse GÜRELİ

Sosyal Medya ve Tanıtım

Elif ÖZMEN

Yazışma Adresi

noktasizdergi@gmail.com

     /noktasizdergi www.noktasizdergi.com**Hatırlamak**

Geçmiş, insanın zincirleridir Nietzsche'ye göre, nereye giderse gitsin onunla gelir. "Zamanın tomarından" kopan her yaprak, insana geçmişini hatırlatır: Geçmişin ağır yükünü taşıyan "hatırlamak"tır.

Geçmişin ve geleceğin yükü olmaksızın bugünü yaşayan çocukların huzuru, "bir zamanlar..." ifadesinin anlamını öğrenince bozulacaktır. Bu yüzden insanın geçmişi, hiçbir zaman geçip gitmiş değildir, hatırladıkça şimdiki zamanda var eder kendisini.

Geçmişin zincirlerine karşı Ahmet Muhip, "Ey unutuş! kurtar bu gamlardan beni." diye seslenir dizelelerinde. "İnsan" kelimesinin kökeni bakımından "nisyan" (unutmak) ve "ünsiyet" (alışmak) kelimeleleriyle ilişkili olması, insanın "unutan ve alışan bir canlı" şeklinde tanımlanmasına kapı aralar. Her şey zıddı ile kaimdir, hatırlayan insan unuttur da.

Hatırlamak ve unutmak arasında salınan insan, geçmişini hiçbir zaman olduğu gibi hatırlayamaz.

Walter Benjamin "Tarih, yerini bağdaşık ve boş zamanın değil ama şimdiki zamanın oluşturduğu bir kurgulamanın nesnesidir." demektedir.

Her tarihin bugünün tarihi olduğu düşünüldüğünde hatırlananlar da unutulanlar da çağın ruhuna göre değişecektir. Tarih kelimesinin Fransızcada "öykü" kelimesi ile eşanlamlı olması dikkate değerdir.

Tarihin bir kurgulama nesnesi olması, onu bir iktidar pratiği olarak da konumlandırır. Tarih, bir iktidar pratiği ise hatırlamak ve hatırlatmak da politik bir eylem halini alacaktır.

içindekiler

04

**HATIRLAMAK VE DÖNÜŞTÜRMEK
ÜZERİNE: NAZİ ALMANYASI'NDA
PROPAGANDANIN İŞLEVİ**

Elif ÖZMEN

ANIMSAMA VE VAROLUŞ

Hakan ÖRNEK

09

12

ÇEVİRİ
KORKU YÜZYILI

Albert CAMUS

Çeviri: Zeynep İlayda ÖZKURT

UNUTAMAMANIN FARKINDALIĞI

Mahire Asel KORUN

15

18

GENOMİK HAFIZA

Şeyma ATEŞ

21

UNUTULANLARIN HATIRLATTIKLARI

Zehra Betül DOĞAN

23

GAZETECİLİKTE TOPLUMSAL BELLEĞİN ÖNEMİ: BİR VAKA İNCELEMESİ

Zuhal YERLİKAYA

26

RÖPORTAJ SOSYAL BİLİMLERİN GEÇİRGEN SINIRLARINDA ANTROPOLOJİ

Doç. Dr. Egemen YILGÜR

HATIRLAMAK VE DÖNÜŞTÜRMEK ÜZERİNE: NAZİ ALMANYASI'NDA PROPAGANDANIN İŞLEVİ

Elif ÖZMEN

“Hasım olunan ülkeler içerisinde iyi olan şeyleri gözden düşürünüz. Onların liderlerinin başarılarını küçük göstererek şöhretlerine gölge düşürünüz. Böylece kendi halkının liderlerini hor görmesini sağlayınız. Adi ve aşağılık kişilerin işbirliğinden yararlanınız. Düşman halkın kendi içerisinde olan uyumsuzluk ve kavğalarını yayınız. Onların geleneklerini gülünç hale getiriniz.”¹

Propaganda kelimesinin kökeni, Latince’de bahçıvanın “taze bir bitkinin filizlerini yeni bitkiler üretmek için toprağa dikmesi” anlamına gelen “propagare” sözcüğüne dayanmaktadır. Bu sebepten propaganda kelimesi belirli düşünceleri yeşertip yaymak anlamını içinde barındırmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise propaganda kelimesinin tanımı: “Herhangi bir düşünceyi, bir kanıyı yaymak ve ondan yana olanları çoğaltmak için söz, yazı, yâd ya da başka araçlarla yapılan etki.” olarak geçmektedir.

Propaganda, kaynaklarının güvenilirliği bakımından “Beyaz Propaganda”, “Gri Propaganda”, “Kara Propaganda” olarak üçe ayrılmaktadır. Beyaz Propaganda, resmi bir kaynağa sahip olan şeffaf ve güvenilir bir görüntü çizen bilgileri içermektedir. Asıl amacı, kitleye sağlanan güven duygusuyla konu hakkında ne yapılacağına aşılmasıdır. Temelinde ikna etmek bulunur. Gri propagandada ise kaynak belirli veya resmi değildir, gerçek ve yalan iç içedir. Doğruluğu da kanıtlanamaz, yalan veya iftira olduğu da. Ana duygu merak uyandırması ve kargaşaya sürüklemesidir. Kara propaganda ise hedeflenen tarafı aşağılar, küçümser. Bunu yaparken kaynağını da gizli tu-

tar. Hatta kaynağı başka yöndeymiş gibi gösterir ve kitlenin duygularını harekete geçirir. Kara propaganda bu yönüyle diğer propaganda türlerinden daha acımasız ve tehlikeli olması sebebiyle ayrılır.

Tarihin neredeyse her döneminde propaganda çeşitli amaçlar gözetilerek kullanılmıştır; özellikle çağdaş dönemden itibaren araştırma ve geliştirme konusu haline getirilerek bilim olma özelliği kendisine atfedilmiştir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde türdeş bir toplum oluşturmaya hizmet eden bir propagandanın yanında düşman olarak görülen toplumları psikolojik yönden çökertmek amacı ile rakip ülkenin kamuoyunu etkilemek için kullanılan bir propaganda sistemi görülmektedir. Savaşlarda alınan mağlubiyetleri topluma unutturmak veya kazanılan zaferin sarhoşluğunun sürdürülmesi gibi tutumlar, çağdaş dönem propagandasının özünü yansıtır. Sonuç olarak stratejik hedeflerin ele geçirilmesi amacını sürdüren propaganda, hedeflenen kitlenin duygu, düşünce ve inançlarında etki yaratmak isteyip -radyo, televizyon, gazete tarafından desteklenen- tutum ve davranışları değiştirmek veya yönlendirmek gibi girişimlerde bulunur.

I. Dünya Savaşı’nda alınan yenilginin getirdiği

¹ Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, İstanbul, MaviÇatı Yayınları, 2019, s. 87.

hiperenflasyon, istikrarsızlık ve politik belirsizlik ortamında iktidara gelen Hitler, propaganda ve algı yönetiminin önemini kavramış ve “Propaganda sayesinde iktidarı elimizde tuttuk, yine onun sayesinde dünyayı fethedeceğiz.”² açıklaması ile propagandanın etkisini ifade ederken “Maharetli ve devamlı bir propaganda ile bütün millete, cehennemi cennet, en sefil hayatı bir zevk gibi göstermek mümkündür.”³ söylemiyle propagandanın gücünü vurgulamıştır. Propaganda, özellikle Nazi Almanyası döneminde Hitler’in propagandada bakanı Goebbels tarafından şekillenen bir politik iletişim biçimi haline gelmiştir. O, propagandanın teoriden çok pratik bir alanı temsil ettiğine inanmaktadır. Kendisi geniş kitlelerin tek bir sözle değil, o sözün her ortama girmesiyle etkilenebileceğini düşünmektedir. Bu nedenden dolayı Goebbels’in propagandasının kaçınılmaz eylemlerinden biri “tekrar”dır. Nasyonal Sosyalistlerin ilk

görevi, tüm sendikaları ve tüm liberal demokratik kurumları eş zamanlı olarak ortadan kaldırmak olduğu için toplumu, bunların Alman halkını mahvetmek için kötü niyetli kişiler tarafından tasarlanmış şeytani icatlar olduğuna inandırmaları gerekmiştir. Buna ise sonsuz bir tekrarla, sayılan kurumların yapı olarak komünizminkilere benzer olduğunu iddia eden çeşitli algı yönetimi tekniklerini kullanarak ulaşmaya çalışmışlardır.

Bu eylemlerin sonucunda 1930’larda Almanya’da bir kitap veya gazete okunduğunda, radyo yayını dinleyip bir sinema filmi izlendiğinde Nazilerin dünyasına rastlamamak imkânsız hale getirilmiştir. Ayrıca Goebbels’in propaganda anlayışının arkasında bir tek seslilik yatmaktadır. Çünkü Goebbels, bir partinin ülke yönetimini ele aldığı anda parti ideolojisinin artık devletin de ideolojisi olduğuna inanmaktadır. Kendisine sorulan “Küçük bir azınlık olarak 60 milyon kişi üzerinde nasıl diktatörlük kurabileceğinizi düşünürsünüz?” sorusuna, “Eğer koca bir ulus delicesine korkuyorsa ve devleti dönüştürecek güce sahip sadece bin kişi kaldıysa ulus dediğiniz aslında o bin kişiden ibarettir.”⁴ cevabını vermiştir.

Bahsedilen tek seslilik kurumsal olarak da kendini gösterir; Goebbels, propagandanın sadece bir kurum tarafından planlanıp uygulanması gerektiğine inanmaktadır. Bu kurum, tüm propaganda direktiflerini yayınlamalı, propaganda emirlerini önemli yetkililere açıklamalı, motivasyonlarını korumalı ve propaganda, sonuçları olan diğer kurumların faaliyetlerini de aynı zamanda denetlemelidir. Goebbels’e göre diğer önemli mesele, propagandanın zamanlamasının hesaplanmasıdır. Sonrasında ise propagandacı kime ulaşmayı hedefliyorsa konuşmasını buna göre düzenlemeli-

(Savaş onun suçu!)

² Nurullah Aydın, *Türkiye'nin İç ve Dış Tehditlerine Stratejik Bakış*, Parola Yayınları, 2016, s. 176.

³ A. Faruki Bahşi, *Haberalma-Propaganda-Yıkıcı Faaliyetler*, İstanbul, Sermet Matbaası, 1977, s. 272.

⁴ Joseph Goebbels, *Büyük Yalanlar: Yalanın ve Çürümenin Kitabı*, Çev. Duygu Bolut, İstanbul, Zeplin Yayınları, 2019, s. 56.

dir. Aynı mesajı farklı üsluplarda her seviyeye yaymalıdır. Goebbels yapılan iletişimin kalitesi ile ilgili endişe edilmemesi gerektiğine inanır çünkü propagandacının kitlesini bilgi ile etkilemeye çalışırken yüksek kaliteye ihtiyaç duymadığını ifade etmektedir. Mitinglerde yapılan konuşmaların en basit yaklaşımla ele alınmasını istemektedir. Çünkü ona göre kitlelerin onları sevmesi, beğenmesi ya da saygı göstermesi öncelik değildir; kitlelerin onları bilmesidir; sevmelerinin ya da nefret etmelerinin bir önemi yoktur. Ancak çekinik bir kitledense onları çok seven ya da onlardan çokça nefret eden kitleleri tercih etmek daha mantıklı olmalıdır.

Hitler ise propagandayı bir "bilgi savaşı" olarak değerlendirirken en büyük payı basına vermektedir. "Basın, basit ve ciddiyetten uzak bir hadiseyi, birkaç gün içinde bir devlet meselesi haline getirmeyi kolaylıkla beceriyordu."⁵ diyerek basının gücü karşısında duyduğu şaşkınlığını dile getirmiştir. Hitler, Alman ırkının üstün ırk olduğunu sürekli tekrarlamış ve kendisinden önceki liderlerin bu benzersiz ırka ihanet ettiğini vurgulamıştır. Devamında Alman toplumunun iki büyük düşman tarafından tehdit edildiğini söylemiştir: Yahudiler ve komünizm. Bu sebepten Yahudilerin birçok suçunun kamuoyuna duyurulmasına karşın, Alman Yahudilerin ülkelerine nasıl hizmet ettiklerine dair haberler, iletişim kanallarında es geçilmiştir. Basın yolu ile propaganda uygulamalarına devam edilirken kişiye veya bir fikre doğrudan saldırılar da yapılmıştır. Özellikle lakap takılarak veya kelime oyunları yapılarak bu süreç ilerlemektedir. Bu kelimelerin çoğu Alman toplumunun erdemlerini, iyi niyetini betimleyen kelimelerden seçilir. Örneğin tutuklamalara "korumacı gözaltı" denmesi, ölüm kamplarındaki binalara "mutlu bülbül", "gül

bahçesi", "banyolar ve nefes alma enstitüleri" gibi pozitif çağrışımlı isimlerin verilmesi bunun göstergesidir. Aynı şekilde Führer (lider) kelimesinin sadece Hitler'den bahsedilirken kullanılması, toplum hafızasında lider kavramının Hitler olarak yer etmesini sağlamıştır. Nazi Partisi'nin yükselişinde öne çıkan temalardan biri Almanya'yı eski büyüklüğüne kavuşturmak ve Hitler zaman zaman "Almanya'yı yeniden büyük yap" (Deutschland Wieder Grossartig Machen) ifadesini kullanmıştır.⁶ Bunun dışında Yahudileri hedef alan iddialar yoğunluktadır. "Yahudiler ulusumuzun yıkımıdır.", "Her Yahudi Alman halkının ezeli düşmanıdır" gibi ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Olumsuz mesaj içeren sloganların sürekli tekrar edilmesi ile toplumda Yahudi ırkına karşı cephe alınmasına yönelik algılar yönlendirilmiştir. ABD'den gelen ve ülkelere haber ulaştırmaya çalışan gazetecilere de bu ortamdan dolayı iki seçenek sunulmuştur: Ya Nazi Almanyası'nı öven haberler yapacaklardı ya da gazetecilerin bilgiye erişimleri engellenecekti.

Goebbels, sokak yürüyüşlerinde tezahürat yapan, alkışlayan ve Nazi selamı veren kitleleri görünür kılarak toplum üzerinde pratik alanda gözlemlenebilen bir etki yaratmak istemiştir. Sürekli tezahürat yapan ve alkışlayan kalabalıklara maruz kalan halk, kitlelerin yüksek yoğunluğunun Hitler destekçisi olduğuna inanır hale getirilmiştir. Hitler'in destekçilerine kahverengi gömlek giydirilmesi de buna örnektir. Çünkü halk içinde Nazi gömleği giymek davaya katılmış olmanın bir göstergesi olmuştu. Aynı şekilde tarihi sembollerin ve anıtların sürekli kullanılması da sürece katkı sağlamıştır. Örneğin Hitler'in açıkladığı parti programı, "yirmi-beş tez" başlığını taşımaktadır ve bu isim, Martin Luther'in bir kilise kapısına

⁵ Adolf Hitler, *Kavgam*. İstanbul, Ekol Yayıncılık, 1999, s. 80.

⁶ Green Bay Press-Gazette, 1934.

astığı “Doksan-beş Tezi”ni çağrıştırmaları nedeniyle seçilmiştir.⁷ Nazi filmlerine bakıldığında ise Alman ulusal kahramanların hayatları, Hitler’in hayatıyla özdeşlik içerisinde yansıtılmaktadır.⁸ Kavgam kitabında geçen “Artık Alman Reich’ının askeri dışında bir şey olmak istemiyorum.”⁹ ifadesi de kendini halka yaklaştırma çabasının bir örneğidir.

Goebbels ayrıyeten Almanya yenilgiyle karşılaştığında, Alman bilim insanlarının iki yeni silahın üretimini tamamlama aşamasında olduğuna dair söylentiler yaymıştır. Böylece Almanya’nın hâlâ savaşı kazanabileceğine dair inancını koruyarak savaşa devam edilmesi yönünde algı yaratılmış, hatta “topyekûn savaş çağrısı” da beraberinde yapılmıştır. Goebbels Hitler’in imajını en ihtiyaç duyulan anda milletin göreve çağırdığı şefkatli bir baba olarak inşa etmiştir. Birçok afişte bu amaçla “Hitler, son umudumuz” ifadesi yer alır. Yine bir afişte Hitler, Almanya’nın kurtarıcısı olarak konumlandırılmış ve üzerinde “sadakat”, “onur” ve “düzen” kelimeleri yazan bayrağın önünde poz verdirilerek bu kavramlarla kendisi ilişkilendirilmiştir. Bu görünüşü Goebbels, İngiltere karşısında Almanya’ya güçlü bir devlet imajı çizmek için kullanmıştır. Churchill’in güvenilen lider imajını onun alkolik, kötü, yalancı, gülünç olduğunu söylediği yazılar kaleme alarak sarsmaya çalışmış ve başarısız lider imajının karşısına Hitler’i yerleştirerek iki liderin kıyaslanmasını sağlamıştır. Goebbels, İngilizler ve Amerikalılar tarafından işgal edilen yerlerdeki İtalyanları, Almanya’ya çekmek için radyo ile “İngiliz ve Amerikalıların bölgede bulunan askerlik çağındaki İtalyanları zorunlu olarak askere alacağı” propagandasını ya-

arak kandırmaya çalışmıştır. Ayrıca Goebbels kara propagandaya da genelde itibarlarına ve güvenilirliklerine zarar geleceğini hissettiğinde kendisini gizleyerek başvurmuştur. Yine İngilizlere yönelik yürüttüğü kara propagandasında Berlin’de hayatın olmadığını ve bu yüzden Berlin’e atılan bombaların gereksiz olduğunu inandırmaya çalışmıştır. Diğer bir örnek olarak ise 1942 yılında Almanların hangi cepheden saldıracağı ile ilgili Rusları yanıltmak için sarhoş bir savaş muhabiri sanki ağzından kaçırmış gibi bilgi vermiştir. Ayrıca diğer ülke basınları aslında Almanya’nın adamları ile birlikte uydurulan yazılar yazmış ve sonrasında gerçekmiş gibi Almanya tarafından haberler sansür edilmiş ve yalanlanmıştır.

Sonuç olarak, “Kullanılması bilirse psikolojinin tersanelerinde dünyanın en kudretli toplarından daha etkili silahlar vardır.”¹⁰ sözünün âdeta bir göstergesi, tarihin bir perdesinde yaşananlardır. Uygulanan sistemli “maruz kalma” toplumsal rızanın üretimini, bilginin toplanması, biriktirilmesi, kontrol edilmesi ve yayılması süreçleriyle sağlarken propaganda dehşete düşürecek ölçüde geliştirilmiştir ve bir “toplum mühendisliği” mesleği haline getirilmiştir. İnsan doğasında var olan, yaşadığı topluma uyum sağlama isteği propagandanın daha da yayılmasına neden olmaktadır. Hakikat kurguculuğu denilen mesele ile kişiler, isimler, amaçlar değişiklik gösterse de doğru ve yanlış iç içe olmuş hatta anlamını kaybetmiştir. Mussolini’nin “Boş inanışlar ve efsaneler bir iman, bir tutkudur. Bunların gerçekliğinin olması gerekmez.”¹¹ sözü maruz kalınan ortamın ne kadar güvensiz olduğunu ispatlamaktadır.

⁷ Esra Bozkanat, “Algı Yönetimi ve Propaganda: Nazi Almanyası Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 16 (55), s. 84.

⁸ A. Pratkanis ve E. Alonson, *İkna Çağı Propagandanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali*. İstanbul, The Kitap Yayınları, 2018, s. 379’dan aktaran Bozkanat, “Algı Yönetimi ve Propaganda: Nazi Almanyası Üzerinden Bir Değerlendirme”, s. 84.

⁹ Hitler, *Kavgam*, s. 42.

¹⁰ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Ankara, Yason Yayıncılık, 2017, s. 42.

¹¹ H. Terence Qualter, “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, *Çev. Ünsal Oskay, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1 Cilt: 35, 1980, s. 307.

KAYNAKÇA

Aydın, Nurullah. *Türkiye'nin İç ve Dış Tehditlerine Stratejik Bakış*, Parola Yayınları, 2016.

Bahşi, A. Faruki. *Haberleşme-Propaganda-Yıkıcı Faaliyetler*, İstanbul, Sermet Matbaası, 1977.

Bozkanat, Esra. "Algı Yönetimi ve Propaganda: Nazi Almanyası Üzerinden Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 16 (55), s. 74-94.

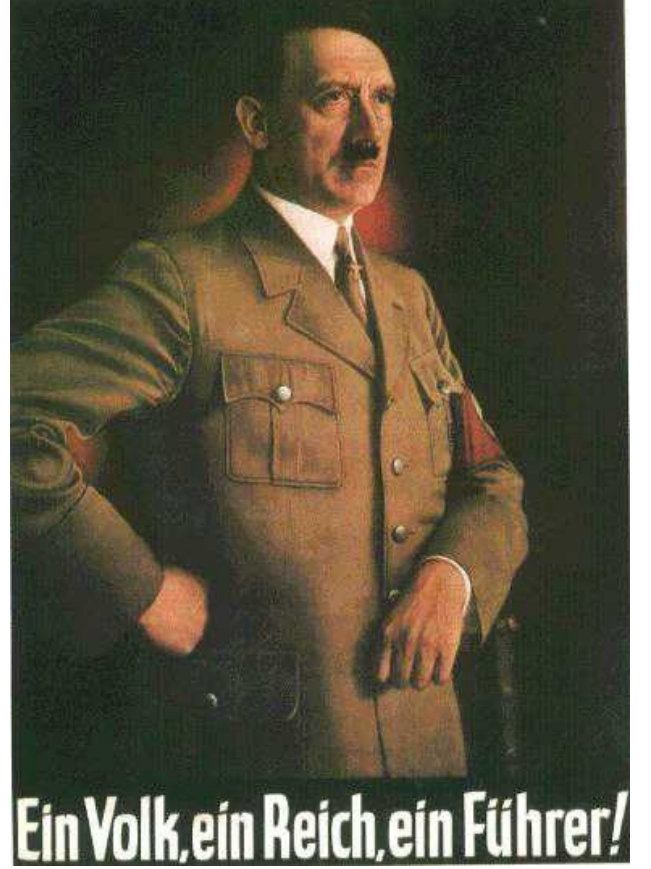
Goebbels, Joseph. *Büyük Yalanlar: Yalanın ve Çürümenin Kitabı*, Çev. Duygu Bolut, İstanbul, Zeplin Yayınları, 2019.

Hitler, Adolf. *Kavgam*. İstanbul, Ekol Yayıncılık, 1999.

Le Bon, Gustave. *Kitleler Psikolojisi*, Ankara, Yason Yayıncılık, 2017.

Sun Tzu. *Savaş Sanatı*, İstanbul, MaviÇatı Yayınları, 2019.

Qualter, H. Terence. "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi", Çev. Ünsal Oskay, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1 Cilt: 35, 1980, s. 255-307.

(Tek Halk, Tek İmparatorluk, Tek Führer!)

ANIMSAMA VE VAROLUŞ

Hakan ÖRNEK

Anımsamanın fonksiyonel icrası, büyük bir muğlaklığa bürülüdür. Yüzeysel bir bakış bize anımsamanın kendisi hakkında belli başlı tanımlamalar sunsa da, söz konusu tanımlamalar çoğunlukla yetersiz kalır. Ayrıca anımsamanın öz-belirsizliğinden başka onun açıklayıcı işlevinin aksaması da söz konusudur. Her bir varolanın, kulak veren insana bağlı olarak 'dile getirme' fonksiyonunu icra etmesi gibi, anımsama da açıklayıcı işlevi yerine getirerek aydınlatıcı bir dil kullanır. Bu işlev kapsamınca onun açılmayıp sarıh kıldığı şeylerden biri de varoluştur.

Varoluşa dair üstesinden gelmemiz gereken önyargı, varoluşun klasik ve hümanist insan tanımlamasına karşılık geldiği varsayımdır. Söz konusu varsayımsal önyargıyı yıkmaya çalışmamızın nedeni, bahsi geçen önyargının tözsel mantığa dayalı olarak insanı uzamsal bir 'şey' olarak tanımlayıp onun asli varlık karakterini çarpıtmasıdır. İnsan imkanlar içinde dönüştüğünden, varoluş derken bir sürece atıfta bulunuyoruz. Varoluş hiçlik olarak insanın dinamik akışıdır.

Anımsama, dinamik süreç olan varoluş hakkında bize ne söyler? Söz konusu soruyu yanıtlamadan önce anımsamanın varoluşla nasıl ilişki kurduğunu ifade etmemiz gerekir. Anımsamanın öz-fonksiyonunu yüzeysel olarak belirtecek olursak, onun geçmiş deneyimleri şimdiki zamanda canlandırdığını söyleyebiliriz. Deneyim ise varoluş

akışının formudur ya da varoluş akışı deneyim olarak süregelir. Anımsamanın serimleyici karakteri tam olarak bu noktada kendini gösterir. Yani anımsama deneyim kavramını dönüştürerek, varoluşu yeni bir açıdan sunar.

Anımsama bize geçmiş deneyimleri geri getirirken, geçmiş deneyimleri aynıının tekrarı şeklinde değil, fakat farkın tekrarı şeklinde geri getirir. Bir deneyim, anımsama yoluyla şimdiye getirildiğinde söz konusu deneyim artık eskisi gibi değildir. Bir dönüşüm meydana gelmiştir. Deneyim her ne kadar şimdide anımsanan ile tıpatıp aynı gözükse de, esasında radikal bir değişime maruz kalmıştır. Söz konusu dönüşümsel dinamiği harekete geçiren güç ise varoluşun dinamiği olan 'kavramsal devinim'dir. Söz konusu kavramsal devinim, durmamacasına ve çılgınca bir süreklilik içindedir. Açgözlü ve doyumsuz bir canavar gibi, imkanları kavramsal bir formda yutma amacı içinde etrafa saldırır. Kavramsal devinimin bir özsel doğası varsa o da yanaşılmamış, duyulmamış ve görülmemiş imkanları arzulamasıdır. Kavramsal devinimin dinmek bilmez arzusunun sonucu çokluktur (*multiplicity*). Kavramsal devinim atıl ve durgun gibi görünen deneyimi faal ve dirimli bir forma sokar. Deneyim kendi içinde bir çokluğa dönüşür. Her deneyim bir çokluktur, sonu gelmez bir çokluk... Her deneyim sonsuzcasına bir çeşitlenmeye girer. Yani burada hakiki anlamda sonsuza tanık

oluruz. Bunu sağlayan ise tatmin edilemez arzusuyla kavramsal devinimdir.

Anımsama, kavramsal devinimden nasibini almıştır. Kavramsal devinim bir salgın gibi her işleve enfekte olmuştur. Kendi özsel çılgınlığını anımsama gibi işlevlerin yapısal düzenini bozup onlara bulaştırır. Kavramsal devinimden kaçmanın tek yolu, ona 'karşı'/onun 'için' bağışıklık kazanmaktır ve bu ise onu kabul etmek demektir. Anımsama bu sebeple geçmiş bir deneyimi su yüzüne çıkardığında söz konusu deneyim artık yeni bir görünüm kazanmıştır. Anımsama, bu deneyimleri geri getirirken, onları benzersiz bir tarzda sunar. Şimdi de anımsamanın bu dönüşümü nasıl

Emre ÇAÇAK

sağladığını, onun deneyimin yapısıyla olan etkileşimine tanıklık ederek açıklamaya çalışalım.

Öncelikle, deneyimin asli yapısına tanıklık edeceksek, deneyimin katı içeriklerden oluştuğu fikrini geride bırakmamız gerekecek. Deneyim organik bir şekilde bağıntılanmış bir bütün değildir. Deneyim esasında bir hiçliktir. Deneyimi tanımlayan şey öğeler veya içerikler olmayıp, onun ilişkisel yapısıdır yani deneyimde temel ve belirleyici konumda olan, öğeler arası ilişkiselliklerdir. Deneyimde öğeler mevcuttur ancak söz konusu öğeler birbirlerinden soyutlanmış bir şekilde ayrıktır. Deneyimin öğeleri kendilerinde tanımsızdır. Daha açık bir ifadeyle, deneyimin öğelerinin kendilerinde var olduğu dahi söylenemez.

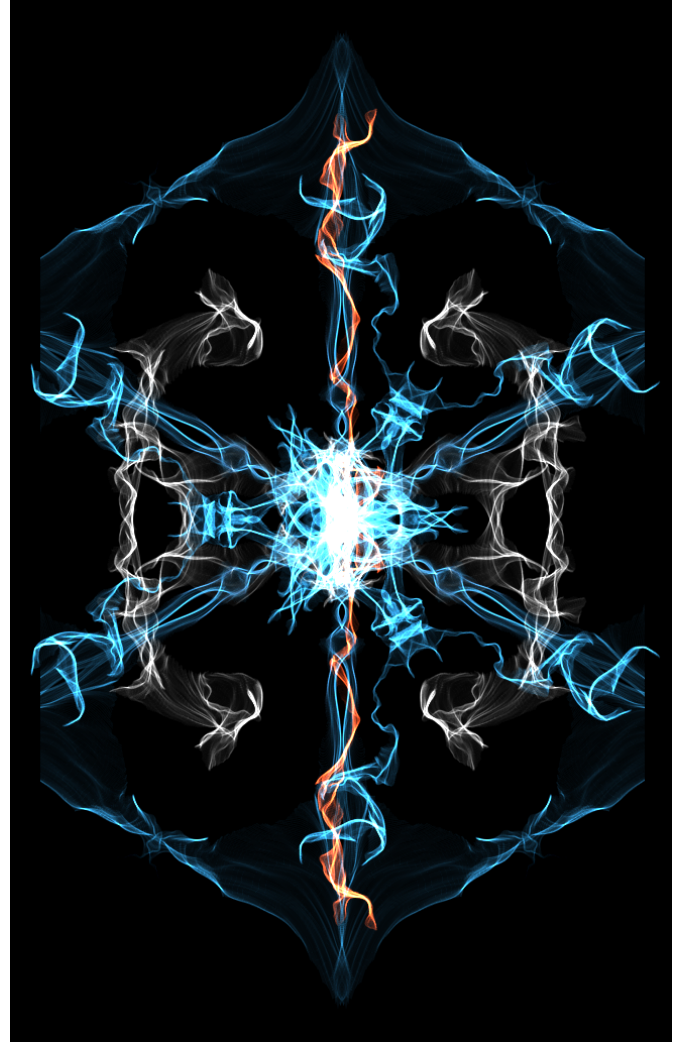
Yukarıda ifade ettiğimiz gibi deneyim bir hiçliktir ve ancak belli bir ilişkisel kompleks haline geldiğinde tanımlanabilirlik kazanır. Deneyimin öğeleri de keza o zaman mevcut olurlar. Deneyimi tanımlayan olgu, deneyimin öğeleri arasındaki ilişki kompleksleridir. Söz konusu komplekslerin türeyişi ise, anımsamanın kavramsal devinimden kazandığı sonsuz ve doyumsuz harekete dayanır. Anımsamanın bu sonu gelmez eylemi, deneyimi belirleyen şey olan ilişki komplekslerini türetir, ve bu türeyiş öngörülemez ve sınırlandırılmaz bir şekilde gerçekleşir. Geçmişte yaşadığımız deneyim özgül bir ilişki kompleksine sahipken ve bu deneyim anımsama yoluyla şimdiye getirildiğinde, o yeni bir ilişki kompleksine yapılandığından yepyeni bir görünüm dahilinde bize görünür. Kısacası anımsama, ilişki kompleksine tanımlanan deneyime çeşitli kompleksler kazandırdığından anımsamanın geçmişten bir deneyim getirmesi aynıyı tekrar etmek olmayıp farkın icra edilmesidir.

Deneyim bu durumda bir çokluğa evrilmiş olur: Deneyim çokluktur ancak buradaki çokluk kavramı niceliksel bir grup şeylerin bir araya gelip oluşturduğu bir kalabalık değildir. Bizim bahsettiğimiz anlamdaki çokluk, niceliksel olmadığından bir sınırlamaya da tabi değildir. Deneyim, sonu gelmez bir çeşitlendirmeye maruz bırakan anımsamanın devinimine dayandığından dolayı, aleatorik (tahmin edilemez) bir gelişim gösterir. Çokluğu tasarlamak için uzamsal bir kavrayıştan feragat edip ilişkiyel bir kavrayışa doğru gitmemiz gerekir. Çünkü söz konusu olgu şeyler toplamı olmayıp ilişkiyel kompleksler çeşitliliğidir.

Varoluş ve deneyim arasındaki ilişkiyi belirlerken, varoluş akışının deneyim formunda var olduğunu belirtmiştik. Deneyim bir çokluk olduğundan varoluş, böylece, bir çokluklar düzlemine dönüşmüş olmaktadır. Yine burada varoluşu klasik özne anlayışına bağlı olarak taşıyıcı kap gibi düşünmek hatalı olacaktır. Varoluş daha çok deneyim çokluklarının birbiriyle ilişkiye girdiği zemindir. Tıpkı tek bir deneyimin öğeleri (tekrardan hatırlatacak olursak: deneyimin öğeleri tözsel, kendinde ve ayrıık değildir.) ve bu öğeleri kuran ilişki komplekslerinden oluşması gibi, varoluş da deneyimler ve deneyimler arasındaki ilişki komplekslerinden oluşur.

Ayrıca bizim burada varoluşu yalnızca anımsama bağlamında yani anımsamanın bize varoluşu açtığı şekliyle sunduğumuzu hatırlatmak isteriz. Yoksa varoluşu tümüyle tasvir ettiğimizi iddia etmek hem yansız hem de kabul edilemez kalacaktır. Anımsama ise varoluşu bize temelde iki yol ile açtı: İlk olarak varoluşta anımsamanın da icra ettiği bir hareket olan kavramsal devinimin

olduğunu ve ikinci olarak bu devinimin çeşitlendirdiği ilişki kompleksleriyle tanımlanan deneyim çoklukları olduğunu ortaya koydu.

Buse GÜRELİ

KORKU YÜZYILI¹

Albert CAMUS

Neither Victims Nor Executioners, Albert Camus'nün Kasım 1946'da Fransız direnişinin günlük gazetesi Combat'da seri olarak yazdığı bir dizi denemedir. Denemelerde şiddet, cinayet ve bunları işleyenler, acı çekenler veya bunların gözlem yapanlar üzerindeki etkileri anlatılır. Korku Yüzyılı bu denemelerden bir tanesidir.

Bu metinde yirminci yüzyılın "Korku Yüzyılı" olarak nitelendirilmesinin en önemli sebebi İkinci Dünya Savaşı'dır. İnsanlık tarihinin tamamında korkuyla çevrelenmiş olsak da bu yeni yüzyılın savaşları, kitlesel ölüm araçlarıyla birlikte, büyük bir korku dalgası yaratmıştır. Bununla birlikte bu yeni savaşların amacı yalnızca öldürmek değil, kaynakları tüketmektir de. Nükleer silahlanma ile toplumların hafızasında yer edinen bu korku, yirmi birinci yüzyılda da kendisini göstermeye devam etmektedir.

Çeviri: Zeynep İlayda ÖZKURT

On yedinci yüzyıl, matematik yüzyılıydı.² On sekizinci yüzyıl doğa bilimlerinin yüzyılı ve on dokuzuncu yüzyıl ise biyoloji yüzyılıydı. İçinde bulunduğumuz yirminci yüzyıl ise korku yüzyılıdır. Korkunun bir bilim olmadığını düşünüyor olabilirsiniz. İlk olarak, en son teorik gelişmeler bilimin kendisini reddetmesine yol açtığından ve pratik uygulamaları tüm dünyayı yıkımla tehdit ettiğinden beri, bilim korkuya yabancı değildir. Dahası, korku kendi başına bir bilim olarak kabul edilemese bile, bunun bir yöntem olduğuna şüphe yoktur.

Gerçekten de her şeyden önce yaşadığımız dünya hakkında en çarpıcı olan şey, genel olarak çoğu insanın, herhangi bir gelecekte yoksun bırakılmasıdır. Geleceğe yönelik gelişme ve ilerleme sözü vermeden, değerli bir yaşam mümkün değildir. Bir duvara yaslanarak yaşamak, bir köpeğin yaşamıdır. Fakat benim neslim ve şu anda fabrikalarda ve sınıflarda yerini alan nesil, köpek gibi yaşadılar ve giderek daha fazla köpek gibi yaşamaya devam

ediyorlar.

Tabii ki bu, insanların maddi olarak engellenmiş bir gelecekle ilk karşılaşması değil. Bununla birlikte, geçmişte, onların hoşnutsuzlarını konuşarak ya da bağırarak engellerin üstesinden geldiler. Onlar, umutlarını bağladıkları farklı bir değerler kümesine başvurdular. Bugün, (kendilerini tekrar edenler haricinde) kimse konuşmuyor; çünkü dünya bize, uyarılara, tavsiyelere ve dualara kör ve sağır güçler tarafından yönetiliyor gibi görünüyor. İçimizdeki bir şey, son deneyimlere yenik düştü. Bu bir şey, insanın sonsuz özgüvenidir. Sonsuz özgüven, her zaman insanlığın dilinde konuşarak diğer insanlardan insan tepkilerini ortaya çıkarabileceğimiz inancını teşvik etti. Yalana, aşağılanmaya, öldürmeye, sınır dışı etmeye ve işkenceye tanık olduk ve her bir durumda, bu işleri yapan insanları onları yapmamaya ikna etmek imkansızdı; çünkü kendilerinden eminlerdi ve bir soyutlamayı⁴ ikna etmenin veya başka bir şekilde bir ideoloji-

¹ Tamamen el yazısıyla yazılmış orijinal metin, karalanmış ifadeleri de içerir. Daktilo ile yazılmış nüshası günümüze ulaşmamıştır. Bu giriş maddesinden birkaç bölüm, Camus'nün başlangıçta sonuç olarak amaçladığı "Yeni Bir Sosyal Sözleşme"nin yazımı sırasında ortaya çıktı. Bu, tüm serinin tek bir deneme olarak tasarlandığını gösterir.

² Bu gözlem daha önce Camus'un Chamfort'un Maximes es anecdotes (Monaco: Incidences, 1944, pp. 1099-1109) içerisinde, "Introduction to Chamfort" başlığı altında yeniden basılan anekdotlara bir dipnotta ortaya çıktı.

nin temsilcisini⁵ ikna etmenin bir yolu yoktur.

İnsanlık arasındaki uzun diyalog artık sona erdi. Ve elbette ikna edilemeyen bir adam, başkalarını korkutan bir adamdır. Böylece, denemeyi anlamsız buldukları için konuşmayı bırakan insanların yanı sıra, büyük bir sessizlik komplosu yükseldi ve bu komplo yayılmaya devam ediyor: Korku içinde titreyenler ve bu korkuyu gizlemek için dünyadaki tüm sebepleri bularak, bunları kendi çıkarları için kullanmaya teşvik edilenler tarafından kabul edilen bir komplo. “Rusya’daki sanatçıların tasfiyesi hakkında konuşmamalısın çünkü bu gericilik olur” “İngilizlerin ve Amerikalıların Franco’yu iktidarda tutma kararı konusunda sessiz kalmalısınız çünkü komünistlik olur.” Daha önce de söylediğim gibi korku bir yöntemdir. Bu nedenle, herkesin hazırlandığı bir savaşın genel korkusu ile ölümcül ideolojilerin⁶ çok özel korkusu arasında korku içinde yaşadığımız oldukça doğrudur. Korku içinde yaşıyoruz⁷ çünkü ikna etmek artık mümkün değil, çünkü insan tamamen tarihin eline teslim edildi ve artık tarihi kısım kadar doğru olan ve dünyanın güzelliğiyle ve insanların yüzleriyle karşılaştığında keşfettiği benliğinin o kısmına doğru dönemez.⁸ Çünkü soyutlama, bürokrasi ve makine dünyası, mutlak fikirler ve inceliksiz mesihçilik dünyasında yaşıyoruz. Makinelerinde veya fikirlerinde, kesinlikle haklı olduklarına inanan insanlar arasında hava almak için nefes nefese kalıyoruz.⁹ Diyalog ve diğer insanla-

rın dostluğu olmadan yaşayamayanlar için bu sessizlik dünyanın sonudur.

Bu korkudan kurtulmak için düşünebilmemiz ve düşüncelerimize dayanarak hareket edebilmemiz gerekir. Ancak sorun şu ki bu korku; düşünmek için uygun, iletken bir ortam yaratmıyor. Ancak benim görüşüm, korkuyu suçlamak yerine, bunu durumun temel bir unsuru olarak görmeli ve düzeltmeye çalışmalıyız. Bundan daha önemli bir şey yoktur; çünkü bu durum, Avrupa’daki çok sayıda insanın kaderini etkiliyor. Yeterince şiddete ve yalana sahip olan, en büyük umutlarının kesildiğini gören ve ikna etmek için bile diğer insanları öldürmeye isteksiz olan bu insanlar, kendilerinin de aynı şekilde ikna edildiklerini görmekten eşit derecede nefret ediyorlar. Oysa bu, Avrupalıların geniş kitlelerinin, hiçbir partiye mensup olmayanların¹⁰ ya da seçtikleri partiden rahatsız olanların, Rusya’da sosyalizmin sağlandığından şüphe edenlerin ya da Amerika’da liberalizmin karşılaştığı ikilemdir. Yine de aynı insanların bu gerçeği bireysel veya kolektif şekilde öldürerek dayatma hakkını reddederken, her iki taraftaki insanların kendi doğrularını iddia etme hakkını kabul etmeliyiz.

Bugün bu gücü elinde bulunduran insanların krallıkları yok. Tanınabilirlikleri ancak (mutlak zaferlerini güvence altına almadan) kendi düşünceleri ile mümkün olabilir. İstediklerini bilinçli olarak formüle edebildiklerinde ve bunu bir dizi gayreti

³ “Yeni Bir Sosyal Sözleşme” metninde yer alan bu kısmın daha önceki bir formülasyonu, aşağıda belirtilen pasajı (bkz. 8. dipnot) bu cümlenin sonu ile birleştirildi: “Evet, terör içinde yaşıyoruz çünkü ikna artık mümkün değil, insanoğlu, diğer insanlardan tepkileri, insanlığın diliyle konuşarak ortaya çıkarabileceğimizi ummanın artık mümkün olmadığı bir dünyada yaşamaktan küçülür hale geldi.” Bu pasaj komple çıkarılmıştır.

⁴ The Plague (Veba) kitabının içerisinde, çok daha fazla soyutlama vardır.

⁵ El yazmasında, “ideoloji” den sonra paragraf sonu olmadan yeni bir cümle başlar. Fakat bu yeni cümle yarım bırakılmıştır.

⁶ El yazmasında “ölümcül” kelimesi atlanmıştır.

⁷ “Yeni Bir Sosyal Sözleşme” metninde bu paragraf şöyle devam etmekteydi: Ama soyutlamadan kaçamayız ve korkuyu bir nebze de olsa, mütevazı akılcı argümanlar ve tutku çabalarıyla öldüremeyiz. Umutlarımız ne kadar kısıtlanmış olsa da, denemeyi haklı çıkarıyorlar. Bir zamanlar modaya uygun bir devrimci şöyle demişti: ‘Fanatik olmamız gerektiğini düşünüyorum. Fakat bu ne bilgeliği ne de sağduyuyu dışlamaz.’ Öyleyse, bu gerçekleri düşünmek için sağduyu kullanın. Önümüzdeki uzun mücadelede, bu kadar sessiz fanatizme asla doyamayız.” Bu paragrafın tamamı silinmiştir. İma edilen devrimci Saint-Just’tır. Camus, bu pasajdan Carnets II’de alıntı yapmıştır.

⁸ Carnets I, s.152: “Kadın yüzleri, su ve güneş ışığının sevinci, öldürdükleri şey bunlar.”

⁹ Gelecek üç cümle, el yazmasında bulunmamaktadır.

¹⁰ El yazmasında: Hiçbir partiye mensup olmayan, sosyalizme inananlar...

kendilerine bağlayacak kadar basit bir şekilde ifade edebildiklerinde vatanlarını geri alabilecekler. Ve eğer korku düzgün bir yansıma için doğru şartları oluşturmuyorsa, o zaman önce korkuyla yüzleşmeleri gerekir.

Korkuyla yüzleşmek için, onun ne ifade ettiğini ve neyi reddettiğini anlamamız gerekir. Korku, aynı gerçeği gösterir ve reddeder: Cinayetin meşru ve insan yaşamının beyhude kabul edildiği bir dünya. Burada bugünün birincil politik problemi yatıyor.

Geri kalan meselelerle uğraşmadan önce, bu ko-

nuda bir tavır almalıyız. Hiçbir şey yapmadan önce, iki soru sormamız gerekiyor: "Evet ya da hayır, doğrudan veya dolaylı olarak öldürülmek veya saldırıya uğramak ister misiniz? Evet veya hayır, doğrudan veya dolaylı olarak öldürmek ya da saldırmak ister misiniz?"¹¹ Bu sorulara evet yanıtı veren herkes, sorunun ortaya çıkış biçimini¹² değiştirmek zorunda olan bir sonuçlar ağına otomatik olarak yakalanacaktır. Amacım bu sonuçlardan sadece iki veya üçünü detaylandırmak. Bu arada, dürüst okuyucular kendilerine bu soruları sormak ve cevaplamak isteyebilirler.¹³

¹⁰ El yazmasında: Hiçbir partiye mensup olmayan, sosyalizme inanmayanlar...

¹¹ El yazmasında: Öldürülmek ya da işkence görmek.

¹² El yazmasında: sorunun ortaya çıkış biçimini (ve ben sosyalizmi düşünüyordum) değiştirmek zorunda olan...

¹³ El yazmasında: ... ve cevaplamak isteyebilirler. Kendi açımdan, özellikle son iki yılda öğrendim ki, bir insanın hayatından üstün bir gerçek yoktur. Bu cümle silindi ve bir sonraki makalenin makalesinin başına eklendi, bu da makalelerin bir bütün olarak tasarlandıklarını kanıtlıyor.

UNUTAMAMANIN FARKINDALIĞI

Mahire Asel KORUN

Garip değil mi? Hatıralar mutluluk vericidir, ama bazen hatırlamak; intihar sebebin bile olabilir” demiş Freud. Öyleyse hatırladıklarımız hatıralarımız değil mi ve hatıralarımızın bu kadar güzel olmasına karşın hatırladıklarımızın kötülüğü neden? Hatıraları ve hatırladıklarımızı ayrı iki kavram gibi görmek yanlış olacaktır. Hatırladıklarımızı, duygularımız ve duygularımızın yoğunluğu şekillendirdiğinden iyi yahut kötü olarak sınıflandırdığımız anılarımız da yaşadığımız duygu, ve duygunun yoğunluğuna göre- dir. Hatıralarımız ise kendimizi iyi hissettiğimiz bu anlara odaklanmaya daha eğilimlidir. Fakat zihnimiz, öyledir ki, bazen bizim hatırlamak istediklerimizi kendine göre kurgulayabilir ve o şekilde önümüze sunabilir. Bu noktada ise aslında hiçbir şeyi doğru hatırlayamadığımızı değil, doğru hatırladıklarımızı nasıl doğru hatırladığımızı kendimi-ze sormamız gerekir. Neye göre doğru hatırlıyo-ruz, yoksa sadece unutamadıklarımızı hatırladığı-mızda mı doğru hatırlıyoruz?

Hatırlamak mı? Unutamamak mı?

Bellek, zihnin bilgiyi kodlama, depolama ve bilgiyi geri getirmesine; hatırlamak ise bellek süreçleriyle bilgiyi geri getirmek için bilinçli çaba sarf edilmesine denir.¹ Kulağa gayet basit gelse de işin aslı öyle değildir, sadece bir olayı yahut nesneyi hatırlamaya çalışırken bile beynimizin içinde milyon-

larca işlem gerçekleşmektedir. Fakat bu metinde bellek çeşitlerini saymayacağız, otobiyografik bellekten bahsedeceğiz. Otobiyografik bellek ki buna kişisel bellek de diyebiliriz; kişinin yaşamıyla ilgili genel yahut spesifik olayların ve kişisel bilgilerin temsilini oluşturur.² Bellek ve otobiyografik bellek arasındaki önemli fark ise belleğin tek başına yapıcı, otobiyografik belleğin ise yapıcı ve geçmişe dayalı olarak sürekli yapılanıp gelişmesi özelliğidir. Otobiyografik belleğe güvenilebilir lakin otobiyografik anıların güvenilirliği hafıza yanılgıları sebebiyle sorgulanabilir. İnsan, genelde ergenlik ve genç yetişkinlik dönemlerinde yaşadığı çoğu şeyi hatırlama eğilimindedir³ ve otobiyografik bellek de olan hatırlama işlemi üç türe sahiptir.: Belirli olaylar dediğimiz türde yağmuru ilk defa hissetmek, çimene ilk defa ayak basmak gibi örneklerden bahsedebiliriz. Genel olaylar olarak adlandırdığımız türde ise yağmuru hissetmenin nasıl bir şey olduğunu bilme hissinden bahsetmek mümkündür. Son olarak, flashbulb (flaş ampul), yaşadığımız büyük olaylarla ilgili kritik anılarımızdır. Ve aslında hatırlamak dendiğinde biz insanların aklında oluşan tanıma flashbulb olarak adlandırdığımız tür gelir. Bir noktada yaşanan büyük olayların travmaya sebep olup zihin tarafından yok sayılması muhtemeldir. Yok sayılan olay ya da olaylar da aslında ruhsal sağlığın korunması için bilinçdışına itilmiştir. O halde hatırladıkları-

¹ J. Gerrig Richard, Philip G. Zimbardo, *Psikoloji ve Yaşam*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2018, s. 196.

² David C. Rubin, *Autobiographical Memory içinde*, 25-49, Cambridge University Press, 2011, s. 29-45.

³ A. Jansari, A. J. Parkin, "Things that go bump in your life: Explaining the reminiscence bump in autobiographical memory", *Psychology and Aging* 11 (1), 1996. s. 85-91.

mız nelerdir? Ya da bunlara unutamadıklarımız mı demek gerekir? İyi bir anımız aklımıza geldiği zaman hatırlıyoruz, lakin kötü bir anımız olduğu zaman "o anı unutamıyorum" tarzında cümleler kuruyoruz. Pesimistler için bu bakış açısına karşın kötü şeyleri de hatırlıyorum cevabı doğabilir. Ve nitekim bu da doğrudur çünkü asıl olayımız, insanların iyiyi, güzeli hatırlamaya eğilimli bir varlık olmasına karşın iyi ve güzel hatırlamaya eğilimli bir varlık olmasıdır. Bizler iyi hatırlamak istediğimiz için iyi hatırlıyoruzdur. Güznel geçen çocukluklar, eski güzel topraklar, derin bir iç çekişle söylenen "siz yokken buralar böyleydi" cümlesi... Peki geçmişten hatıralar bu kadar güzelse, şimdiye inşa ettiğimiz benliğimizi nasıl yaratmış olabi-

liz? Bu noktada işin gerçek tarafına bir bakış atıp ayrılıkları, hayal kırıklıklarını, iftiraları, düşmeleri ve kalkmaları görmemiz gerekebilir. Kulağa pek güzel gelirse de bugün olduğumuz kişinin de aslında güzel anılardan çok kötü anılarla beslenip bu hale geldiği aşikârdır. Öyleyse anılarımızın iyi yahut güzel olduğuna dair kendimize dahi yalan mı söylüyoruz? Bugün size bir öykü anlatılsa ve bunu sizden tekrar on beş dakika, bir gün ve bir ay gibi aralıklarla geri anlatılmanız istense, ilk anlattığınız sefer ile son anlattığınız seferlerdeki küçük detayları değiştirdiğinizi, yeni eklemeler yahut çıkarmalar yaptığınızı, hatta olayı basitleştirdiğinizi siz bile fark etmeyeceksinizdir. Fakat bu bir yalan değildir, siz öyle hatırlamak istediğiniz için öyle hatırlıyorsunuzdur. Bir nevi zihniniz sizi kandırıyor ve bu durumdan şikâyet etmiyorsunuzdur. Öyleyse "gerçekten" hatırladığımızı söylediğimiz şeyler, asıl unutamadıklarımızı hatırlamak olabilir ve bu farkındalıktan sonra da şunu demek mümkün olur ki bir şeyleri hatırlamak ve unutamadıklarımızı hatırlamak farklı şeylerdir.

Hatırlamak Mı Hasta Eder, Unutmak Mı?

Hatırlamak kişinin kendi iradesi ile mümkün olabilen bir durum iken unutmak, insan iradesi dışında gerçekleşen bir eylemdir. Dengeler içinde yaşadığımız bu evrende de çok hatırlamak psikolojimizi, tamamen unutmak ise nörolojik açıdan bedenimizi ve zihnimizi hasta eden bir durumdur. Çok hatırlama dediğimiz (hipertimezi) durumda, ki bu ilkte süper-hafıza gibi görünse de, kişi kendi kişisel geçmişi hakkında düşünmeye anormal miktarda zaman harcamaktadır. Bu bireyler anın akışını durdurmakta büyük zorluk çekerler, geçmişle alakalı bir tarih bile onları bir

Emre ÇAÇAK

anıyı, sonrasında başka bir anıyı düşünmeye iter ve hipertimezi olan kişiyi geçmişe kitler.⁴ Yaşanılan her acı olayı ilk günkü tazelik ile hatırlıyor olmanın gerçekliği ise unutmanın evrimsel tarihimizdeki uyumsal fonksiyonunu gözler önüne sermekte yeterlidir. Hipertimezi nöropsikolojik bir hastalık iken bu hastalığın tamamen zıttı olan ve düşünce, hafıza ve davranış fonksiyonlarında azalma yaratan nörolojik bir hastalık "Alzheimer" yer alır. Bu durumda ise hasta neyi unuttuğunu bilmediğinden iyi ve kötü anılar olmak üzere unutmak istediği anıyı seçemez. Hatta öyledir ki yakın geçmiş unutmaya daha yatkın olup, daha eskiden yaşadığı olayları ve durumları hatırlayabilir. Bu iki zıt olayın kesiştiği nokta da enteresandır ki ikisi içinde hatırlamak genel bir anlamı kapsar. İki taraf da ya unutamadıklarını hatırlar, ya da sadece hatırlar.

Hatırlamak İstedığımızı Onarmak

Unutamamaya mahkûm olduğumuz bu süre içerisinde nasıl her şeyi mutlu hatırlayacağız? Kendi duygularımız ve yaşattığımız duygular ile barışarak. Yaşadığımız ve yaşattığımız hiçbir duyguyu küçük görmeyerek. Unutamadıklarımızla barışıp aslında onları unutamamış olduğumuzu ve zihnimizi unutmuş olduğumuz ikileminden çıkararak. Geçmişini değiştiremeyeceğimize göre ders çıkaracağız, kırılan bir kalbimiz varsa neden kırıldığını hatırlamaya çalışacağız. İşte bu noktada hatırlamak güzelliğini kaybedecek ve yüzleşmemiz gereken gerçeklerle baş başa kalacağız. Daha sonra dönüp baktığımızda unutamadığımız o an, dersimizi çıkardığımız bir hatırlamaya evirilecek ve onu seveceğiz; iyi, kötü, ya da nötr bir şeyler hissetmeksizin sadece seveceğiz. Hatırla-

manın güzelliğini anlayacağız ve sonrasında neyi unutamadığımız, unuttuğumuz yahut hatırladığımızın bir önemi kalmamış olacak çünkü zaten kendimiz ve hatıralarımızla barışmış olacağız.

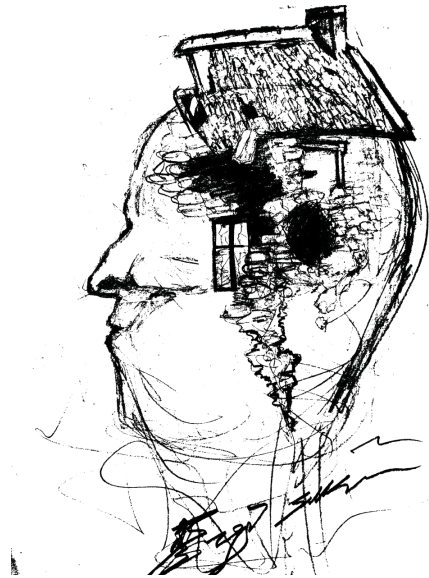
KAYNAKÇA

Harkin, Rebecca. *What Is Hyperthymesia?*, 8 Aralık 2011. <https://www.infobloom.com/what-is-hyperthymesia.htm>

Jansari, A. Parkin, A. J. "Things that go bump in your life: Explaining the reminiscence bump in autobiographical memory", *Psychology and Aging*, 1996, p. 85-91.

Richard, J. Gerrig. Zimbardo, Philip G. *Psikoloji ve Yaşam*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2018.

Rubin, David C. *Autobiographical Memory*, Cambridge University Press, 2011.

Ezgi SUKÜN

⁴"What Is Hyperthymesia?", 8 Aralık 2011. <https://www.infobloom.com/what-is-hyperthymesia.htm>

GENOMİK HAFIZA

Şeyma ATEŞ

Canlılar, yaşamlarını devam ettirmek için gereken birçok fiziki ve bedensel özelliklerini genetik aktarım aracılığıyla sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, canlıların sahip olduğu duygu ve içgüdüler de genetik temellerle ilişkilidir. Aslında sahip olduğumuz anılar, acılar, korkular, hatıralar ve düşler hep bir önceki ya da daha eski atalarımızdan bize aktarılan davranış şekilleridir.

Bilginin ulaşılmasında seçtiğimiz yollar ile belirlenen güzergâh üzerinde karşılaştığımız birçok bilgi bize tanıdık gelebilir ya da daha önce hiç karşılaşmadığımız bir olay karşısında çok akıllıca mantık yürütebiliriz. Belli olaylar karşısında verdiğimiz tepkiler, akrabalarımıza benzetilebilir: “Ne kadar da dayısına benzeyen bir oğlan.”, “Ne kadar halası gibi kız.”, “Teyzen de bu şekilde yapardı bu işleri.” ya da “Büyük anneannen de senin gibi davranırdı.” söylemleri, günlük hayatta karşılaştığımız rutin sohbetlerdir.

Bu sohbetlerin temelinde genetik ispatlar yatmaktadır. Bilim insanları bir süre insan davranış ve içgüdülerinin temelini görmezden gelmiş olsalar da bu davranışlar gün yüzüne çıkmayı başardılar. Genetik bilimi bizlere bedensel ayrıntılarımız dışında, zihinsel ayrıntılarımızın da genetik olduğunu söylemektedir.

Daha spesifik bir konudan başlayarak, canlının

temeli olan hücreyi ele alalım. Hücre kendini eşlerken, bir önceki hücre modelinin aynısını kopyalayabilmektedir. Bilimsel çalışmalar sonucunda, hücre, sahip olduğu hafıza ile kendini eşlediği için hücresel hafızanın da kalıtsal hafızayı doğruladığı anlaşılmıştır. Yani hücre, yaşamını devam ettirebilmek için bir hafızaya ihtiyaç duyar ve bunu aktararak devam eder.

Bilim insanları, hücreler arası hafıza aktarımını, beynimizin ve derimizin aynı DNA'ya sahip olmasına rağmen farklı görevleri olmasından yola çıkarak fark etmişlerdir. Burada asıl önem arz eden ve ön planda olan bilgi ise deri hücrelerinin çoğaldığında hâlâ deri hücreleri olarak kalmaları için DNA'nın kalıtım özelliğinden daha farklı bir özelliğe ihtiyaç duyması gerektiğidir.

Aslında burada anlatılan, her ne kadar bizlerin bildiği “hafıza” kelimesinin anlamı dışında kullanılıyormuş gibi düşünülse de aslında tam olarak beynin gördüğü, yaşadığı ve hissettiği her şeyi kodlama, depolama ve ihtiyaç duyulduğunda geri getirme becerisi olarak nitelendirilen hafızadan bahsetmekteyiz. Vücudumuzun sahip olduğu tüm hücrelerin hafızaları bulunmaktadır. Hücre kendini eşlerken DNA'nın etkileşimini etkileyen hücre hafızaları dahil olmak üzere, bağışıklık sistemimizin her hasta olduğumuzda edindiği bağışıklığın aslında kendi için yarattığı hafıza olduğu bilini-

yor.

Bu duruma verilebilecek bir diğer örnek immün sistemimizdir. Bizler, her canlı gibi hayatta kalmak için sürekli bir gelişim içindeyiz. Bu gelişim sürecinin hızlanmasına neden olan belirli salgın hastalıklar da bulunuyor. Çok da uzağa gitmeden, grip virüsünün ilk ortaya çıktığı zamanı ele alırsak günümüz pandemi sorunu olan COVID-19 virüsünden daha ölümcül sonuçlara sebep olduğunu söyleyebiliriz. Bu süreç içerisinde insanlar ilaç, aşı ve bağışıklık geliştirerek hastalığa karşı bir direnç mekanizması oluşturdu. Bu mekanizma ise hastalığı tanımlayarak bir sonraki grip virüsünde virüsü hatırladı ve bağışıklık sistemini aktive etti. Bu süreç içerisinde çalışan hücreler, hücre hafızasından yararlandı. Bütün bunlar, canlının her hücresinde sahip olduğu bir hafızasına ve sakladığı hatıralara

işaret ediyor demek yanlış olmaz. Sonuç olarak her canlının, yaratılışı itibariyle her hücresine kadar hatırlaması gereken görevleri, anıları ve yaşadığı olaylardan yaptığı çıkarımları bulunmaktadır.

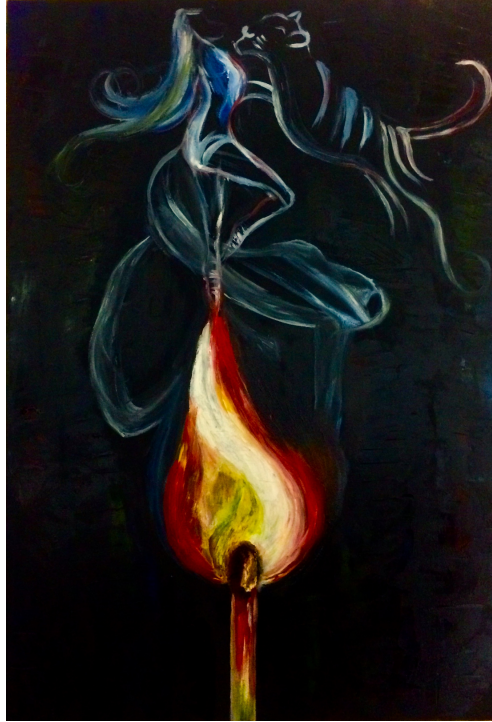
Bu bilgiler ile yola çıkan araştırmacılar, her ne kadar DNA'nın kimyasal ve moleküler yapısı anlaşılmiş olsa da, son on yıldır elde edilen bulgular sayesinde artık her şeyin DNA'da bitmediğini söylemektedirler. Yaşamı sürdürmek, çevresel uyaranlara uygun tepki göstermeyi gerektirir. Genomda bulunan genler, belirli hücrelerde ve

belirli zamanlarda ifade edilir. Bir başka deyişle DNA'nın üstünde bir ya da birkaç başka boyutu daha vardır.¹ Bu boyutların ise bedenimizin sahip olduğu hatırlamak özelliği dışında, düşüncelerimizdeki hatıralara da etki ettiği düşünülmektedir.

Bizler düşünürken zihnimizin daha önce edindiği bilgileri hatırlamaya ve onları düşünmeye çalışırız. Hafızamızın sahip olduğunu varsaydığımız bu bilgilere ulaşma yolunda bir çaba içerisinde bulunuyor olmamız gerekir. Yani bir bilgiyi edinmek için, önce beynimiz içerisinde bir araştırma yapmamız şarttır. Bu konu hakkında yapılan araştırmalar sayesinde, daha önceden edindiğimiz bilgiler arasında kolaylıkla bir yol çizebiliriz. Böylelikle hafızamıza aktarılan benzer şeyler arasında bağlantı kurma ihtimalimiz giderek artar. Aynı durum, teknolojik araçlar kullanılarak ve beynin belli

noktalarına sinyaller gönderilerek de gerçekleştirilebilir.

Buradaki temel soru şu şekildedir: Ya bizler aslında bu bilgiyi biliyorsak ve sadece erişmemiz gerekiyorsa? Bilim bizlere hafızanın da genetik aktarıma dahil olduğunu söylemektedir. Eğer zihnimizde öğrendiğimiz bilgileri daha önceden de bildiğimizi düşünmemize yol açan sebepler varsa bu, aktarılan hafızadan kaynaklanmaktadır. Kelebekler üzerinde yapılan bir araştırma bu düşünceleri kanıtlar niteliktedir. Kral kelebekler her yıl kış aylarında Kanada'dan Meksika'ya göç eder-

Ezgi SUKÜN

¹ Baran Yokuş, "Epigenom ve Epigenetik", *Dicle Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi* 2013:1(2):5-13

ler. Bu göç için uzun bir yaşam ve kuvvetli bir hafıza gerekmektedir. Fakat bu göç yolu yalnızca altı ay sürmektedir ve kelebeklerin ömrü altı aydan oldukça kısadır. Kral kelebekler çıktıkları göç yolu üzerinde hayatlarını yitirmelerine rağmen yine de sürüleri Meksika'ya ulaşabilmektedir.

Bu açıklanamayan olayın temelinde genetik hafıza ve içgüdü aktarımı mevcuttur diyebiliriz. Bilim insanlarını bu düşünceye iten yol, her canlının sahip olduğu içgüdülerdir. İçgüdüler birçok bilim insanını afallatan bir kavram olmuştur. Çünkü bilim, bu içgüdüleri tam olarak açıklayamadığı zamanlarda ya yok saymış ya da görmezden gelmiştir. Zaten yapılan çalışmaların bu kadar yakın zamanlara denk gelmesinin temel nedeni, bilim insanlarının bu gerçekleri fark etmesinin uzun sürmesinden kaynaklanmaktadır.

Halbuki içgüdüler bilinmez değildir. Hafıza bir bilinmez değildir. Sadece bizler sınırlarını bilmediğimiz, karmaşık ve zor bir sistem ile karşı karşıyayız. Bilim açıktır, oldukça çıplak gerçeklerden ibarettir. Bir şeyleri açıklayamıyor olmamız, bilmediğimiz ve keşfedemediğimiz gerçeklerden kaynaklanmaktadır.

Atalarımızdan miras kalan anıları ve davranışları zamanla çevre faktörleri ile keşfederiz. Bu durumu, filozofların sahip olduğu bilgileri âdeta kutsal addetmemiz ile örneklendirebiliriz. Bu, onların sahip olduğu yeteneklerdir. Bu bilgilere ulaşabilmek için çok çalışmaları gerekir. Bu nedenden dolayı sahip oldukları özellikleri çalışarak keşfederler. İçgüdüler de aslında bu şekilde işlemektedir. Sahip olduğumuz, bize aktarılan bilinci fark etmemiz için çevresel faktörlere ihtiyaç duyarız.

Hatırlamak için gereken çevresel faktörler değiş-

kenlik gösterebilmektedir. Bazen bir insanın başına bir darbe aldıktan sonra inanılmaz derecede iyi bir şekilde matematik problemleri çözebilmesi, müzik aleti çalabilmesi ya da bir dili anadili gibi konuşması bu faktörlere örnek olarak gösterilebilir. Kişinin çalışarak edindiği bilgiler ile çizdiği yol da bir faktör olabilir.

Tüm bu bulgular, deneyler, düşünceler ve fikirler gösteriyor ki bizler dolu bir beyin ve bedenle dünyaya geliyoruz. Sahip olduğumuz birçok özelliğimiz arka planda kalmış ve keşfedilmeyi bekleyen özelliklerdir. Sahip olunan özellikleri gün yüzüne çıkarmak için, bilim dünyasında henüz yeni olan ve ütöpik bir hayal gibi görünen elektroşok yönteminin; beynin belirli bölgelerine elektroşok vererek beyinde belirli yerlerin harekete geçirilmesi, zihnin açılması ve beynin tam kapasite çalışmasını sağlamak için kullanılabileceği düşünülmektedir. Bu şekilde insanların beyinlerine iletilen küçük bir elektrik akımı, birçok anı ve acıyı canlandırmış olabilecek.

İnsan düşündükçe var olur, düşündükçe eskiyi öğrenir. Bir gün tüm gerçekler gün yüzüne çıkacaktır, o güne kadar hatırlamamız gereken tüm anıları hatırlamak için çabalayalım. Bize miras kalan tüm eski anıları hatırlayalım ve geleceğe yeni bir kapı açabilelim.

KAYNAKÇA

Yokuş, Baran. "Epigenom ve Epigenetik", *Dicle Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 2013: 1(2): 5-13.

UNUTULANLARIN HATIRLATTIKLARI

Zehra Betül DOĞAN

Unutmak olmazsa insanoğlu nasıl yaşardı bunca acı ortasında. Ya hatırlamak! Evet, o da var. Ömür böyle geçiyor işte; unutup ^{kah} hatırlayarak.”¹ İnsan hatırlayan ama neyi, ne zaman hatırlayacağını seçemeyen, bazen hatırlaması gerekenleri unutan, bazen de unutmaması gerekenleri her daim hatırında tutan bir varlık. Hayat ise öyle anlara doludur ki kendisine lütfedilen unutmama fiiline bazı anlarda sahip olmamayı diler insan, bazen de hatırlayamadıklarıyla daha da güçlenir... Unutur ve ilerler ama bazen de en zayıf haline, sifıra geri döner. Aslında hatırlamak ve unutmak insanı insan yapar. Hatırlamak ve unutmak, insanın geçmişi ve geleceğidir; verdiği kararlar, seçtiği yollar, olduğu insan, yaşadığı hayattır. Peki insanın hatırladıkları kadar var olma ihtimali nedir? Hayatı boyunca yaşadıklarından hatırlayabildikleri midir insanın hayatını oluşturan? Yoksa unuttukları da hayatın içinde bir yerlerde gizli kalan temel taşlar mıdır? Belki de hayatı ayakta tutan bu taşlardır. Sadece aldığı dersleri hatırlayıp acılarını unutarak ayakta kalır insan. Bazı insanlar da unutmaması gerekeni alır yanına, yoluna o yükü sürükleyerek devam eder . Bir de hatırlamak istedikleri var insanın. Hafızasının tozlu raflarında, birinden, bir andan, bir sestem, bir yerden kalanlar. Bazı parçaları eksikse bu kalanların, onları arar insan. Hatırlamak ister bütünü, hissettiklerini, o anıya dair her şeyi. Ama ya

hatırlayamazsa? İnsan neyi unutacağını da çoğu kez seçemez ve unutmak bazı zamanlar canını yakar. Mesela bir insan bir kokuyu hatırlamak istediği için acı çeker mi? O kokuyu tekrar duyabilse beraberinde neleri hatırlayabileceğinin farkında olmak kalbini nasıl çarptırır? Mesela bir evin kokusu tekrar ciğerlerini doldursa insanın, hafızasında da canlananlar olacaktır. O evde bir zamanlar görmeye alıştığı simalar geçecektir tekrar gözlerinin önünden. İçlerinden eksilenler biraz öne çıkacaktır belki de... Uzun uzun düşünecektir onlarla olan anılarını, en son ne konuştuklarını, o son konuşmanın son olduğunun nasıl da farkında olmayışını, farkında olsaydı ona neler anlatacağını, belki de en azından veda edebileceğini... Ama unuttuysa o kokuyu, yıllardır rastlamadıysa ona, beraberinde getireceklerinden de mahrumdur artık.

Peki bir sesi hatırlamak ne kadar zor olabilir? İsmi o sestem duymayı unutmak ne kadar yakabilir canını? O sestem duyduğu her şeyi hatırlamak istese de bu mümkün olabilir mi? Bir sesin nefesini hissedecek kadar yakınında olmasını özlemek ne ifade eder? Sabahın erken saatlerinde kapıyı açan bir anahtar sesi ya da içi en güzellerinden özenle seçilmiş meyvelerle dolu birkaç kese kâğıdı ve poşet hışırtısı yıllar önceyi hatırlatır. Bazı sesler en çok çocuk olduğunu hissettiği anlardan hatırında kalır insanın. O ses varsa bir hatıranın içinde

¹ Mustafa Kutlu, *Mavi Kuş*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 146.

bilirsin ki çocuksundur ve insan çocukluğunda duymaya alışık olduğu bir sesi şimdi de duyabilmeyi ister. Ya da seçme hakkı olsaydı şimdi duya-biliyor olmayı tercih ederdi... Keşke ondan herhangi bir çocuğa söylenebilecek uyarı cümleleri duymasaydı da hayatında yol gösterecek, önünü aydınlatacak öğütler duysaydı. Ya da sesini sadece hatırlasa da yeterdi belki, hissedirdi ona neler söyleyebileceğini o sesin. Hayatta zorlandığı anlarda o ses içine su serperdi, en çok ihtiyaç duyduğu anda yine o ses tutup kolundan kaldırırdı belki de... Ancak insan bazı sesleri çok çabuk unutuyor, fezayı kıskanmak da boşa, çünkü unutarak acılarından sıyrılmaya çalışan insan hatırlamaya muhtaç olduğu anlarda yine acıya boğulduğunu ne yazık ki fark edemiyor.

Çok tanıdık bir an görmek insanın hafızasında nasıl şimşekler çaktırır? O ana doğru nasıl bir yolculuğa çıkar kendi içinde? Oraya ulaştığında kendini o sahnenin içinde görür. Parçalar, kişiler, zaman bir anda değişir zihninde. Çok tanıdık ama uzun zamandır yaşamamıştır o anı, özlemiştir o an yanında olanları, elini tutanları, sesini duyduklarını. Bazı parçalar da eksik kalır, unutmuştur çünkü. Unutmak en çok böyle acıtır insanın canını. Önce zamanla unutacağını, iyi olacağını düşündürür, sonra unuttukça yüreğindeki özlem daha da derinleşir. Gün geçtikçe daha fazla unuttur, daha az anı kalır elinde, kulağındaki o ses daha da kısılır. Hatırlamak için acı çeker bu defa, zihnin derinliklerinde kalan eksik anları, kısık sesleri ve buruk kokuları tamamlamak için debelenir insan. Bir yerinden yakalayabileceğini düşünür kayıp gidenlerin, zamana yenik düşenlerin. Yani hayattaki birçok acının da yerli yersiz küçük mutlulukların

da başrolleri unutulmuşlar, hatırlananlar ve unutulmuşların hatırlattıkları arasında bir yerlerde gizlidir.

KAYNAKÇA

Kutlu, Mustafa. *Mavi Kuş*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011.

Ezgi SUKÜN

GAZETECİLİKTE TOPLUMSAL BELLEĞİN ÖNEMİ: BİR VAKA İNCELEMESİ

Zuhal YERLİKAYA

Gazeteci kimdir? Kime denir? Bu yazıda gazetecilikten, iyi bir gazeteciden beklenen şeylerden bahsedeceğim. Son olarak gazetecilikte toplumsal belleğin öneminden bir vaka örneğine değinerek yazımı bitireceğim.

Gazeteciliğin birçok farklı tanımı vardır. Basitçe, haberleri tarafsız, etik değerler doğrultusunda ve dürüst bir şekilde yazılı veya sözlü olarak aktaran kişilere, gazeteci denir. Uğur Mumcu ise şöyle tanımlar: “Gazeteci, haber ve bilgi kaynağına en çabuk ulaşan ve bu kaynaklardan edindiği bilgi ve haberleri okurlara sunan insan demektir. Gazetecinin bu görevini yapabilmesi için habere, olaya, olguya, belgeye ve bilgiye dayalı yazılar yazması gerekir. Bunun için de gazetecinin güvenilir kişi olması zorunludur. Sır saklayan, haber ve bilgi kaynağını gizlemesini bilen, gerektiğinde hükümetlere ve güç odaklarına karşı savaşımayı göze alan insan, gazetecidir.”¹

İyi bir gazeteciden beklenen şey: tamamıyla dürüst olması, tarafsız ve yargısız habercilik yapmasıdır. En hızlı şekilde güncel olaylara ulaşarak, topluma vakayı doğru bir şekilde yansıtmasıdır. İşini yaparken bilgi edinmek, verileri toplamak, tanıklarla konuşmak vb. durumlar için gazeteciler birçok yola başvurabilir. Bu yollar etik olan ve olmayan yollar olarak temelde ikiye ayrılabilir. Gazeteci, bilgiye her zaman yasal yollardan ulaşamayabilir veya verilere en kısa zaman ve en kısa

yoldan ulaşmak için etik olmayan birtakım yollara başvurabilir. İnsanların, toplumun ve çeşitli meslek gruplarının antipatisini kazanmalarına neden olan da budur. Fakat anlaşılmayan şey ise gazetecinin bunları mesleği gereği, toplumu doğru bir şekilde, en kısa zamanda bilgilendirmek için yaptığıdır. Nasıl ki bir polis olay yerini incelerken titizlikle ve seri bir şekilde, en ufak detayı bile kaçırmadan inceliyorsa, bir gazeteci de en seri şekilde, en titiz ve en ufak bir detayı bile atlamadan işini yapmaya çalışmalıdır. Gazetecilerin görevi yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Bir gazeteci toplumun hafızasını canlı tutmalı, bir ülkenin geçmişinde yaşanan olayları, topluma unutturmadan toplumun bilincini diri tutmalıdır.

Yıllardır Unutulamayan Canilik: Theodore Robert Bundy

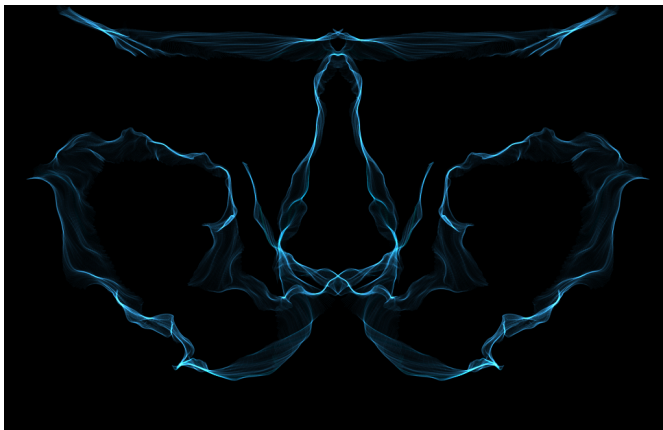
1974-1978 yılları arasında Amerika'yı kana bulayan Ted Bundy için medya tarafından birçok lakap takılsa da onu tanımlamak için tek bir sıfat tamlaması kullanılmıştır: “SERİ KATİL”

Theodore Robert Bundy, 1974 ve 1978 yılları arasında (cinayetlerine muhtemelen 1970 öncesinden başladığı tahmin ediliyor) aktif bir şekilde cinayetlerine devam eden, Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli eyaletlerinde birçok sayıda kadını (30-35 olarak kabul edilse de çok daha fazlası olduğunu dedektif Robert Keppel doğrulamıştır fakat asıl sayı hala bilinmemektedir.)kaçırarak tecavüz eden

¹ Uğur Mumcu, *Gazetecilik Anlayışı*, Milliyet Gazetesi, 3 Mayıs 1992, s.7

ve öldüren Amerikalı *seri katildir*.² Ted Bundy, sıklıkla seri katillerin öncül örneği olarak da kabul edilir. 1970 yılına kadar Amerika'da seri cinayetlere pek fazla rastlanmaz. Araştırmacı gazeteci Stephen G. Michaud bu durumu şöyle ifade ediyor: "1970'lerde seri katil olgusu tamamen yeni ve korku verici bir şeydi. Ama toplumun sınırlarını en çok Ted bozmuştu."³ Ted Bundy'nin toplum ve medya tarafından çok fazla ilgi görmesine ve halkı tedirgin etmesine neden olan şey, etrafındaki insanlar tarafından Bundy'nin eğitilmiş, etkileyici ve kibar bir genç adam olarak tanımlanmasıdır. Toplum tarafından iyi olarak kabul edilen özelliklere sahip olması, kişiler üzerinde güvensizlik etkisi yaratmıştır.

Ted Bundy, 1980 yılında Stephen G. Michaud adlı gazeteci ile konuşmak istediğini iletmişti. *Yalnızca* onunla görüşeceğini belirten Bundy'nin istediği geri çevrilmedi. Gazeteci şöyle anlatıyor: "İş birliği yapacağını ve masumiyetinin kanıtlanmasına yardım edecek şeyleri anlatacağını söylemişti fakat kafasındaki şey, ünlü biri gibi biyografisinin yazılmasıydı."⁴ Ted Bundy'nin böyle bir istekte bulunmasının birkaç sebebi olsa da en önemli sebeple-

Buse GÜRELİ

rinden biri Ted Bundy'nin yalnızca bir gazeteciye güvenip onunla konuşması, o dönemlerde gazetecilere ve gazetecilerin toplumsal olayları tarafsız bir şekilde aktaracağına olan güveni gözler önüne sermektedir. Ted Bundy türünün tek örneği olduğunun farkındaydı ve asıl istediği şey, gazetecilerin bir seri katilin hayat hikayesi ve nedenlerini yayınlamalarıyla topluma duyurulmasıydı. Gazetecilerin toplumsal belleği diri tuttuğunun farkında olan Ted Bundy, ilerleyen yıllarda da hatırlanmak için polislerle konuşmayı değil de bir gazeteciyle konuşmayı tercih etmiştir.

Gazeteciler günümüzde çoğu meslek gruplarının ve toplumun güvenini kaybetmiş, mesleğinin saygınlığını gereğince koruyamamış olsa da, uzun geçmişte ve yakın geçmişte bakıldığında gazeteciler toplum için çok büyük bir önem arz etmektedir. Bir toplumun geçmişini unutmamaya geçmişinden ders çıkarması, aynı hatalara yeniden düşmemesi, geçmişini unutmaması, toplumun ve ülkenin gelişmesi için oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Bu konuda ise gazetecilere toplumsal belleği diri tutmaları için oldukça fazla iş düşmektedir. Ted Bundy belgeselinde ilk olarak karşımıza konuşmacı olarak, o zaman Ted Bundy davasına bakan polis veya dedektifler değil, Bundy'nin konuşmak istediği gazeteci çıkmaktadır. Böylelikle o dönemde halkın gazetecilere güvendiğini görmekteyiz. Ted Bundy hakkında yazılan birçok kitapta, Bundy'nin konuştuğu gazeteci Stephen G. Michaud'ın kayıt altına aldığı kasetlere yer verilir. Bu durum açıkça göstermektedir ki; Gazeteciler, toplumun hafızasını diri tutmak için toplumsal belleğe hizmet etmektedir.

² "Ted Bundy", Son güncelleme 16 Ağustos, 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ted_Bundy

³ Joe Berlinger, *Bir Katilin İfadeleri: Ted Bundy*, Netflix, 2019.

⁴ a.g.e.

SOSYAL BİLİMLERİN GEÇİRGEN SINIRLARINDA ANTROPOLOJİ

Doç. Dr. Egemen YILGÜR ile Röportaj

Röportör: Suat Kutay KÜÇÜKLER

Öncelikle röportaj teklifimizi geri çevirmediğiniz için teşekkür ederiz. Dergimizde düşüncelerinize yer vermek bizim için büyük bir mutluluk.

Elimden geldiğince katkı sunmak isterim, ben teşekkür ederim.

Çalışma alanlarınız arasında yer alan "kent antropolojisi" ile başlayalım istiyoruz. Kent antropolojisinin yerini netleştirmek adına şunu sorabiliriz: Antropoloji; sosyolojiden, sosyal psikolojiden veya kamu yönetiminden farklı olarak kente ne yönden yaklaşır ve onu nasıl ele alır?

Aslında sorunuzun can alıcı noktası şu: Antropoloji; düşünme biçimi, araştırma yöntemi veya perspektifi ile diğer sosyal bilimlerden nerede ayrışıyor? Antropolojinin diğer sosyal bilimlerden nerede ayrıştığını ortaya koyabilirsek kent antropolojisinin de kent psikolojisinden, kent sosyolojisinden veya kentsel siyasetten nasıl ayrıştığını tartışabiliriz. Dolayısıyla bu sorunuza, "Hangi antropoloji?" sorusunu sorarak bir yanıt vermek istiyorum. Hangi antropoloji? Kimin antropolojisi? Hangi dönemde, hangi gelenek, hangi okul tarafından tanımlanmış antropoloji? Eğer Amerikan geleneğini ele alırsanız başka, İngiliz geleneğini ele alırsanız başka yanıtlar verirsiniz bu sorulara.

Diğer yandan "Antropologlar ne yapar?" veya "Antropologları sosyologlardan ayıran şey nedir?" sorularıyla da meseleye yaklaşmak mümkün. Mesela sosyologlar nicel yöntem kullanırlar, antropologlar ise nitel yöntem; diyebilir miyiz? Onları birbirinden bu mu ayrıştırıyor? Etnografiyi ele alalım, etnografi midir antropolojiyi diğer geleneklerden veya sosyal bilim dallarından ayıran? Ya da mesele, sosyologların büyük toplumları, antropologların ise küçük grupları çalışması gibi bir ölçek meselesi midir? Aslında bu sorulara net yanıtlar veremiyoruz. Farklı gelenekler bu meseleyi farklı bakış açılarından görüyorlar. Antropolojiyi sadece nitel yöntemler ile özdeşleştiren sosyal bilim gelenekleri olduğu gibi antropolojinin nicel, yani sayısal data üreten alanlara kayması gerektiğini söyleyen antropoloji okulları da var. Aynı durum, ölçek meselesi için de geçerli. Antropolojinin daha büyük toplumsallıkların analizine girişmesini savunan bütünsel antropoloji yanlısı antropologlar olduğu gibi sosyolojinin nitel yöntem kullanmasını, küçük topluluklara odaklanmasını savunan sosyoloji gelenekleri de var. Ben, kendi adıma disiplinlerarası katı sınırlara inanmayan bir sosyal bilimciyim. Sosyal bilimin bu sınırların ötesine geçmesi gerektiğini düşünüyorum. Ama son derece özet bir şekilde şunu söyleyebilirim: Kent antropolojisi deyince akla gelebilecek birkaç belirgin

Egemen Yılgür, 2005 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, “Nişantaşı Teneke Mahallesi: Marjinal Yoksulluktan Orta Sınıf Yerleşimine” başlıklı teziyle 2008 yılında tamamladı.

gelenek var. Amerikan geleneğinden Robert Redfield; kır - kent ilişkisini, kır - kent arasındaki devamlılık ve kopuşları, yani kısaca kır ile kent arasındaki sınırı çizen toplumsal süreçleri ele alıyordu. Redfield, küçük topluluklar üzerinde kent ve kır arasındaki ilişki nasıl tartışılabilir diye düşünürken aslında eski bir sosyoloji geleneği ile ilişkilendiriyordu kendi perspektifini. Meşhur Alman sosyolog Ferdinand Tönnies'in ortaya koyduğu “cemiyet - cemaat” ayrımı, Alman sosyoloji geleneğinde temel bir tartışmadır. Bu ikiliğin gönderme yaptığı toplumsal olgular çok farklı sosyoloji ve sosyal bilim gelenekleri tarafından farklı terimlerle ifade edilmiştir. Bu düşünsel damar kent antropolojisinin başlangıç noktasında oldukça ilham verici olmuş. Yine Oscar Lewis'in Güney Amerika'daki yoksul yerleşimlerde, gecekondu mahallelerinde yaptığı etnografik çalışmalarla antropolojinin yöntem araçları kent literatürüne girmeye başladı. Ama kurumsallaşmış bir geleneğe işaret etmek gerekirse özellikle Max Gluckman ve Manchester Okulunun kent antropolojisinin şekillenmesinde kritik bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu geleneğin katkıları ile birlikte, kentsel

alanda eski kırsal toplulukların kentin dönüşüm sürecine nasıl eklemeli olduğu, kırsal toplulukların kentsel alanda nasıl farklılaştığı, nasıl dönüştüğü ve bir zamanların avcı toplayıcı kabilelerinin sanayi merkezi haline gelen kent nüfusuyla nasıl bütünleştiği antropolojinin topladığı olgusal malzeme üzerinden antropolojinin kavram araçlarıyla çalışılmaya başlandı. Ancak bu, sorduğunuz sorunun yanıtı mı? Zannetmiyorum. Çünkü aynı araştırmayı farklı biçimlerde hayata geçiren yapan sayısız sosyoloji geleneği var. Bu noktada bizim açımızdan önemli olan kent antropolojisinin bir gelenek olarak aynı alana girmiş olması. Antropoloji, bu alanda ağırlıklı olarak nitel yöntemi kullanıldı çünkü antropologlar küçük topluluklara odaklanarak çalışmaya devam ettiler. Öte yandan burada şöyle bir hata yapmamak lazım: Clifford Geertz'in söylediği gibi “Antropologlar köyleri çalışmazlar, antropologlar köylerde çalışırlar.” Bir antropoloğun mahalleye, kamp alanına veya köyge gitmesi, orada katılımcı gözlemi veya çeşitli etnografik teknikleri uygulamasının amacı sadece oradan bilgi toplamak değildir. Geertz bu ifadesiyle antropoloğun sahada topladığı nitel veri setlerini aslında insanlığın daha büyük meselelerini, insan toplumsallığının genelleşmiş özelliklerini aydınlatmak için kullanacağını vurgular. Antropolojinin temel meselesi, mikrodan hareketle makro gerçekliklerle temasa geçmektir demiş oluyor böylece. Yine kent antropolojisinin gelişim sürecinden devam edersek, kent antropologları için kent alanının çalışılan küçük kesitleri, daha büyük meseleleri tartışmanın bir vesilesi olmaktadır. Bana kalırsa “Kent antropolojisi nedir?” sorusunun net

bir yanıtı yok. Gelenekler, yaklaşımlar, biçimler var. Bunlardan hangisinin sizin pozisyonunuza daha yakın olduğuna bağlı olarak kent antropolojisinin ne olduğu sorusuna çeşitli cevaplar vermek mümkün.

Kent, iktidar pratiklerinin veya sınıf çatışmalarının görünür kılındığı belki de en geniş mekân. İktidarların, kente dönük müdahalelerinin gerisinde nasıl bir motivasyon durmaktadır? Diğer yandan kent, her ne kadar bir iktidar pratiklerinin yöneldiği bir mekân olsa da iktidar müdahalesi ile büsbütün şekillendirilebilir yahut planlanabilir bir yapıda mıdır?

Kent ve iktidar veya kent ve devlet ilişkisinin çok daha derin tarihsel kökleri var. Mesela Roma İmparatorluğu gibi büyük imparatorlukları düşünebiliriz. Roma, bir kent aslında ve küçük bir şehir devletiyken zamanla bu şehir devletinin bir imparatorluğa dönüştüğünü görüyoruz. Pek çok Mezopotamya devleti için de aynı durum söz konusu. En azından erken devletin bazı formasyonlarında kent ve devlet arasında böyle bir ilişki var. Kent, Max Weber'in kent sosyolojisinin bize sunduğu o muazzam detaylı sınıflandırma şemalarını anımsarsak aslında yeknesak bir yapı değil. Tarih boyunca farklı dokulara, farklı nüfus yoğunlaşmalarına, farklı sosyo-mekânsal fenomenlere kent adı verildi. Ama bunların hepsinde ortak olan unsur "yoğunlaşma". Neyin yoğunlaşması? Nüfusun yoğunlaşması; ekonomik, sosyal, siyasal ilişkilerin yoğunlaşması. Peki ya o yoğunlaşma neyi beraberinde getiriyor? Çelişkilerin görünür olmasını. Farklılıklar yan yana geldikçe aralarındaki çelişkiler daha görünür, daha belirgin, daha başat olmaya başlıyor ki herhalde iktidar ögesinin tarih boyunca en işlevsel olduğu noktalardan biri

2014 yılının Nisan ayında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Geç-Peripatetik Roman Tütün İşçilerinde Ücretli İstihdam ve Politikleşme Deneyimleri" başlıklı teziyle doktor unvanı aldı.

çelişkilerin yönetilmesi, idare edilmesi, bazen bastırılması, bazen daha görünür kılınmasıdır. Her halükârda çelişkiler ve iktidar arasında bir doğrudan bir ilişki var. Bu anlamda da kentin içerisinde iktidarların, yönetici aklın veya yöntemsellik daha görünür olması, daha etkin olması şaşırtıcı değil. Bir de kır coğrafyası, kır gerçekliği var. Peki ya kır, iktidardan yalıtılmış mıdır? İktidar pratikleri kırdan daha mı az görülür? Emin değilim. Hele hele post-modern literatürün içerisinde ifade edildiği şekliyle iktidarı gündelik ilişkiler alanında gözlemleyebildiğimiz bir ilişki biçimi, bir form olarak tanımlarsak, Foucaultcu anlamda iktidarı ve aynı şekilde direnişi de onunla birliktelik içerisinde her yerde görürsek, kırsal alanı da bundan münezzeh tutmak pek mümkün gözüküyor. Çelişkilerin kent alanında yoğunlaşmasının sebebi, herhalde kentin buna daha uygun bir zemin yaratması diyebiliriz.

"İmkansız Bir Uluslaşma Süreci Üzerine Düşünceler: Kitlevi Bir İntihar Formu Olarak Roman Milliyetçiliği" başlıklı yazınızdan hareketle şu soruyu sormak istiyoruz: Peripatetik topluluklar arasında anılan Romanların bir ulus haline gelme çabası, yazınızda da bahsettiğiniz toprak veya ortak tarih anlatısı yoksunluğu gibi sebeplerle

"İmkansız" konumda bulunuyor. Bu bağlamda peripatetik toplulukların ulus-devletlerin önünde bir engel olarak konumlandıklarını söylemek mümkün müdür? Yoksa bu durum, yalnızca Romanlar üzerinde mi geçerlidir?

Diğer peripatetik topluluklar için geçerli olan unsurlar, Romanlar için de geçerli. Peripatetik gruplar, tarihsel süreçte sahip oldukları özgün geçim stratejileri dolayısıyla yayılmaya yatkın gruplardır. Baktığınızda Romanlar, bugün Balkanların her yerinde bulunuyorlar ama hiçbir yerde çoğunluk değiller. Bir araya getirdiğiniz zaman sayısı beş, altı milyona yaklaşan bir toplumun bu kadar geniş bir alana yayılmasının bir açıklaması olması gerek. Ben bunu daha ziyade sahip oldukları sosyo-ekonomik stratejilerle, hayatta kalma stratejileriyle açıklamayı tercih ediyorum. Romanların hayatta kalmasının temel koşulu, tüm peripatetik topluluklar için geçerli olduğu gibi küçük gruplara ayrılmak. Çünkü var olabilmelerinin koşulu, belli zanaat ve hizmetleri müşteri topluluklarına sunmak. Peripatetik toplulukların sahip olduğu tarımsal araziler ve hayvan sürüleri geçimlerine yetmediği için peripatetik topluluklar (Türkçeleştirirsek "zanaat göçebeleri") tarihsel süreç içerisinde zanaat ve hizmet sunumunda uzmanlaşmış: Köy topluluklarını dolaşarak ürettiğiniz sepeti, eleği, kalburu satabilirsiniz, bu toplulukların ihtiyaç duyduğu halk hekimliği hizmetini sunabilirsiniz, bu topluluklara bitkilerden yaptığınız ilaçları verebilirsiniz. Ne kadar küçük gruplara ayrılırsanız bir coğrafyadaki müşteri topluluklarının sizin grubunuzu besleme ihtimali o kadar artar. Çünkü aynı coğrafyada yaşayan kalabalık bir peripatetik topluluk ya da topluluklar, aynı müşteri grubuna

birden fazla ziyaret demektir ki bu durum, grupların geçimini zorlaştıracaktır. Bunun bilinciyle peripatetik topluluklar, mekân üzerinde yatay olarak yayılmış ve geniş bir coğrafyaya küçük gruplar olarak yerleşmişlerdir. Aralarındaki bağları korumuşlar, gerektiğinde festivallerde, etkinliklerde, organizasyonlarda bir araya gelmişler ama esas itibarıyla yayılmayı tercih etmişlerdir. Bu da geçim stratejilerinin doğrudan uzantısı olan bir durum. Ama modernleşme ile birlikte geleneksel peripatetik meslekler işlevsiz hale geldiğinde, bu insanlar yerleşikleşmeye başlamış, yerleşikleşirken de tarihsel miraslarına uygun olarak dağınık bir şekilde yerleşikleşmişlerdir. Girdikleri yerlerde, kentlerde, köylerde, kasabalarda enformel ekonominin boşluklarında kendilerine çeşitli meslekler bulmuşlar. Örneğin Balkanların eski kalaycıları bugün İstanbul'da atık toplayıcılığı yapıyor. Artık kalaycılık geçerli bir meslek değil. Öte yandan İstanbul'un enformel ekonomisinde hala doldurulmayı bekleyen bir atık toplayıcısı boşluğu var. Bu insanlar söz konusu emek talebine kendi varlıklarıyla yanıt veriyorlar. Aynı durum diğer tüm peripatetik topluluklar için de geçerli. Romanların uluslaşması veya Roman uluslaşması ifadeleri tam da ifade ettiğim bu sosyo-tarihsel ar-

ka plan nedeniyle imkânsız bir hale işaret ediyor. Diğer yandan Romanlar genel olarak ulus devletlerin karşısında bir engel veya bir destek değiller, aksine yaşadıkları her yerde uluslaşma süreçlerinin bir parçası olmuşlar. Şunu söylemek çok kolay, Türkiye'de Romanlar aslında Türk uluslaşmasının doğrudan bir unsuru gibi görülebilir. Bu uluslaşmanın çok dışında kalmamışlar, bunun içine girmeyi talep etmişler, onunla daha fazla bütünleşme yönünde sosyal ve yer yer siyasal bir irade ortaya koymuşlardır. Özellikle geride kalan birkaç on yıllık periyoda baktığımız zaman bu durumu çok net bir şekilde görebiliyoruz. Neden böyle? Çünkü daha uygulanabilir. Aksi yöndeki politik bir projenin gerçekleşebilir bir tarafı olmadığı için küçük inisiyatifler dışında bu yönde bir uluslaşmaya karşı çıkış hemen hiç gerçekleşmemiş. Aynı şekilde, mesela Balkanları dolaştığınızda dinlerine, aidiyetlerine göre Roman toplulukları, büyük toplulukların parçası olmayı tercih ediyorlar. Hristiyan Romanlar; Balkan coğrafyasında Bulgar uluslaşmasının, Yunan uluslaşmasının bir parçası olarak -tabii kabul edildikleri ölçüde- kendilerini

görebiliyorlar. Dolayısıyla ulus devletin önünde bir engel değiller. Ama Roman uluslaşmasının kendisi, yani roman topluluklarından bir ulus yaratmanın kendisi, söz konusu tarihsel ekonomik arka plan nedeniyle aslında bir ütopyaya işaret ediyor. Bu seçeneği çok zorlarsanız da distopyaya dönüşme ihtimali var.

Bu yazınızda Romanlar ile Yahudilerin belirli bir toprak parçasında yaşamamaları ve yaşadıkları coğrafyalarda çoğunluğu oluşturmamaları yönlerinden ortaklaştırırken bu toplulukların milliyetçi girişimlerinin farklı sonuçlar doğurduğundan veya doğuracağından bahsediyorsunuz. Her iki topluluğun da ortaklaştıkları yönlere rağmen Roman milliyetçiliğinin, Yahudi milliyetçiliğinden nasıl bir farkı söz konusu?

En önemli nokta şu: Yahudiler, tarihsel süreçte çıkış noktalarından farklı bir coğrafyada yayılmış diasporik bir topluluk. Romanlar da bu anlamda diasporik özellik gösteriyorlar ama Romanlar, sadece diasporik bir topluluk değiller. Aynı zamanda peripatetik, yani yüzlerce yıl boyunca zanaat göçmenliğini deneyimlemişler. Yahudi halkı dediğimiz zaman bunun içerisine giren katmanlar var: Yahudi müzisyenlerden, Yahudi tüccarlardan, Yahudi zanaatçılardan, çoban göçebe Yahudilerden, yoksul Yahudilerden bahsedebiliyoruz. Kentlerin ayrıcalıklı sınıflarının bir parçasını teşkil eden varlıklı Yahudilerin yanı sıra bir dönem Batı ve Doğu Avrupa'nın yoksul gettolarında yaşamış olanları da var. Bu katmanlar bir araya geldiğinde, her ne kadar mekanlar üzerinde parçalanmış olsa da, ortaya önemli bir sosyo-siyasal güç çı-

2019 yılında İngiltere St Andrews Üniversitesi'nde, Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden Batılı gezginlerin metinleri üzerine bir kütüphane araştırması yürüttü. Aynı yıl Bulgaristan Ulusal Kütüphanesi'ndeki Osmanlı belgeleri üzerine çalıştı.

kıyor. Ciddi bir ekonomik sermayenin tarih boyunca Yahudi halkına eşlik etmiş olması, kapitalizmin ilk gelişme sürecinde yerel Yahudi nüfusun ticaret sermayesinin şekillenmesindeki rolü onları farklı bir yere konumlandırıyor. Romanlarda olmayan unsur tam da bu: Ticaret sermayesi. Tarihsel süreç içerisinde Roman topluluklarının ezici çoğunluğunun zanaat göçebeliği ile geçimlerini sağladığını ve bu ekonomik faaliyete ciddi bir sermaye birikiminin eşlik etmediğini görüyoruz. Bu durum devam ettiği sürece İsrail modeli bir uluslaşma sürecinin Romanlar için benimsenmesi teknik olarak mümkün değil. Eğer böyle bir süreci yürütebilecek büyük bir sermaye gücünüz yoksa bu kadar büyük bir nüfusu toparlayarak başka bir coğrafyada bir araya getirmek teknik olarak mümkün değil. Bu yazıda benim söylemek istediğim aslında buydu.

Bildiğiniz üzere dergimizin bu sayısı “Hatırlamak” başlığını taşıyor. Kentlerin bize hatırlattıkları var ve bunları en genel tabiriyle “kent belleği” başlığında topluyoruz. Kent belleğini oluşturan unsurlardan bahsettiğimizde ise karşımıza somut yapılar, mekanlar çıkıyor çoğunlukla. Ancak bu noktada kent belleğinin taşıyıcıları nelerdir, diye sormak gerekiyor. Yalnızca kentin somut yapıları bu belleği oluşturmakta veya yıkmakta yeterli midir?

Bildiğiniz gibi “hafıza” çok önemli bir literatür. Hafıza çalışmaları en azından Maurice Halbwachs’tan beri çok önemli bir yerde duruyor. Halbwachs “kolektif hafıza”yı ön plana çıkarıyordu. Pierre Nora ise -sorunuzda bahsettiğiniz gibi- “hafıza mekânları”nı ele alır. Toplumların hafıza-

sının mekanlar üzerinden (bazen bir çeşme, bazen bir meydan, bazen bir kilise, bazen bir camii) üzerinden bir sonraki kuşağa aktarılması üzerinde durur. Mesela Ayasofya bir hafıza mekânıdır hiç şüphesiz. Aynı şekilde bir kenar mahalledeki çeşme veya o mahallenin bir meydanı da hafıza mekânıdır. Hafıza mekanları, toplumların geçmiş ve bugünkü yaşantıları arasındaki bağı kurmalarını sağlar. Kent gerçeğinde hafıza, sürekli yeniden yapılandırılır, şekillendirilir, değiştirilir. Hafıza, bir müzakere alanıdır. Hafıza, bir mücadele alanıdır. Mekânları, mekân parçalarını, mekân parçalarının üzerinde yoğunlaşmış yaşam pratiklerini nasıl hatırlarız? Soylulaştırılan mekânın sakinleri, soylulaştırma öncesindeki o mekânda yaşanan pratikleri anımsamak istemez. O dönemi mekânın hafızasından çıkarmayı tercih ederler. Mesela Tarlabası’nda çok büyük bir sermaye gücü ile önemli bir soylulaştırma pratiği hayata konuluyor. Kısa süre sonra Tarlabası’nın nüfus yapısı değişecek ve yeni bir nüfus grubu oraya yerleşecek. O insanlar sizce Tarlabası’nın geçmişiyle nasıl bir ilişki kuracaklar, bu geçmişi anımsamak isteyecekler mi? Çok emin değilim. Farklı sınıfsal bütünlüklere ait olan yeni nüfus grupları, geldikleri yerin hafızasını da yeniden yaratmayı, geçmiş hafızayı kendilerinininkiyle değiştirmeyi tercih ederler ki bu da aslında kent ve hafıza arasındaki ilişkiyi çok özel bir bağlamın içerisine oturtuyor.

Akademik alanda “enformel yerleşimler” üzerine çalışmaların ilk akla getirdiği isimlerdensiniz. Osmanlı özelinde örneklendirecek olursak “teneke mahalleleri” gibi enformel yerleşimler, kent belleğinde nasıl bir iz bırakmaktadır? Enformel yerleşimlere bakarak kent belleğini nasıl okuya-

Yeditepe Üniversitesi Antropoloji bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmakta ve Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünde "Kent Yoksulluğunun Farklı Görünümleri" ve "Yoksulluk Çalışmalarında Metodolojik Yaklaşımlar" başlıklı iki ders vermektedir.

biliriz? Bu yerleşimler kalıcı bir özellik sergilemeler de kent belleğinde bir yere tekabül ediyor gibi gözüküyor.

Haklısınız. Bir yandan teneke mahalleler kalıcı yerleşimler değil diyoruz, doğru. Öte yandan onlarca yıl ayakta kalabiliyorlar. Mesela İstanbul'un ilk teneke mahallesi, 1892 tarihli bir kayıt defterine göre Kumkapı Teneke Mahallesi'dir. Büyük bir iş-tahla okuyup transliterasyonunu yaptığım bu defter, Osmanlı memurlarının hazırladığı ve İstanbul genelindeki yoksul yerleşimleri, özellikle de baraka kümelerinin kaydını tutan muazzam bir kaynak. Kumkapı Teneke Mahallesi, 1880'lerin ortasında kuruldu ve 1950'lerdeki Menderes yıkımlarına kadar varlığını korudu. Bu mahalleyi yıkmak için ortaya konulan çalışmalar Osmanlı döneminde başladı ama kaynak yetersizliği nedeniyle mahalle Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e devredildi. Mahalle dönüştürülemedi, ancak Menderes döneminde -üstelik üzerinden yol geçirilerek- ortadan kaldırılabilirdi. Sizin sorunuza bir anlamda yanıt olacağı için şunu söylemek istiyorum: Ben Kumkapı Teneke Mahallesi üzerine çalıştım. Semti ziyaret ettiğimde gördüm ki Teneke Mahallesi'ni hatırlamayan Kumkapılılar vardı. Kumkapı Teneke Mahallesi'nin var olduğundan bile haberi

olmayan Kumkapı sakinleri vardı. Hafızalarda, insanların anlam dünyalarında, hatırlama örüntülerinde o mahalleyi bulmak kolay değildi. Epeyce yaşlı birkaç mahalle sakini hayal meyal hatırlıyorlardı. Hatırlama biçimleri, o mahalleye ilişkin zihinlerindeki anı kırıntıları, bir perspektifi yansıtıyordu. Onlar, o mahallede hiç yaşamamış, mahallenin dışında ama yakınında oturmuşlardı. Dışarıdan gördüklerini veya göremediklerini bana yansıttılar. Sonuç itibarıyla teneke mahalleleri konu alan her anlatı, o mahalleyle ilişkili kaynak kişinin kim olduğuna bağlı olarak farklılaşacaktır. Kimilerinin iyi ilişkileri vardır, orada birlikte çalıştığı insanlar vardır, belki akrabaları bir dönem oraya yerleşmiştir. Ama bazıları hiç değmemiştir oraya, çok uzakta durur. Bu noktada Alfred Schütz'un sosyal mesafeden hareketle geliştirdiği düşünme biçimini temel alabiliriz kendimize. Toplumsal güzergâhta gruplara, bireylere ne kadar uzaksak onları bilme biçimlerimiz daha fazla kategorik olur. Hiç tanımadığımız, temas etmediğimiz kesimleri sadece kategorilerle biliriz ve bu kategoriler, dinamik yapılar olmakla beraber verili gerçeklikler olarak bize atalarımızdan devredilmiştir. Tanımadığımız insanlarla ilgili sadece ön yargılarımız vardır. Temas etmediğimiz insanları, grupları, kümeleri sadece klişelerle bilirsiniz. Teneke mahallelere hiç değmeyenlerin gözünde teneke mahalleler damgalı, tehlikeli, bulaşılması gereken mekânlardır. Ama teneke mahallelerin yakınında olan, onları tanıyan, onlarla kavga eden, onlarla çelişkiler yaşayan insanlar için teneke mahalleler gerçek insanların yaşadığı gerçek mekânlardır. Gerçek insanlar tarafından yaratılan tüm mekânlar gibi kendi içinde çelişkileri vardır. Uyum - uyumsuzluk, anlayış - taassup, nefret-

sevgi... Hepsi vardır. Hatırlama biçimleri toplumsal güzergâh üzerinde bulunduğunuz koordinat noktasının, enformel yerleşimlere göre nerede durduyuyla ilişkilidir. Hayatınızda bir kere bile gecekonduda bulunmadıysanız, hayatınızda bir kere bile bir gecekondulu ile temas etmediyseniz, bir teneke mahallenin yanından geçmediyseniz, enformel yerleşimler sizin için ancak birtakım karanlık metaforlarla anımsayabildiğiniz bir gizemi ifade eder. Ama kapısından geçip içeri girdiyse- niz, bir şekilde temas ettiyseniz bambaşka çağrışımları olacaktır. Önemli olan hatırlayan zihnin nerede durduğudur. Toplumsal güzergâh üzerindeki konumu, hatırlayan zihnin hatırlama nesnesi ile olan ilişkisini tayin edecektir.

Sizin akademik yolculuğunuz hakkında konuşmak istiyoruz biraz. Akademik geçmişinize baktığımız zaman, ilk sorumuza verdiğiniz “sosyal bilimlerin keskin ayrımlara hapsolmaması gerektiği” minvalindeki yanıtınızı hatırlayabiliriz. Çünkü sizin akademik geçmişiniz de birbirleriyle ilişkili ama tek bir alanda ilerlemeyen bir tablo sunuyor. Çalışmalarınızın “peripatetik gruplar” veya “enformel yerleşimler” gibi alanlara yoğunlaştığını görüyoruz. Sizi bu alanlarda çalışmaya iten motivasyon neydi?

Madem siz ilk soruya gönderme yaptınız, ben de aynısını yapayım. Yine Clifford Geertz'i hatırlayalım: “Antropologlar köyleri çalışmazlar, köylerde çalışırlar.” Benimki de böyle aslında. Ben sadece peripatetik gruplar ve enformel yerleşimler üzerine odaklanmış değilim. Bunlar bizim kent gerçekliğini, toplumsal anlamamıza yardımcı olan mik-

ro vakalar. Biz bu vakalardan hareketle örneğin bir peripatetik topluluğun süreç içerisindeki farklılaşması, modernleşme ile birlikte stratejilerini güncellemesini ve içinde bulunduğu büyük toplumla etkileşim mekanizmalarını yeniden kurmasını analiz ederken aynı zamanda insan toplumlarının karşılıklarına çıkan meydan okumalara nasıl yanıt verdiğine ilişkin bir vaka analizi ortaya koymuş oluyoruz. Bu vaka, sadece peripatetik gruplarla ilgili değil, çoban göçebelerle de, tarımcılarla da ilgili. Aynı şekilde bu vakadan hareketle büyük toplumsal değişim dalgalarının tek tek insanların gündelik hayatlarında ve grupların anlam dünyaları ile toplumsal pratiklerinde neyi, nasıl değiştirebildiğini de ortaya koyabiliyoruz. Mesela benim yakından çalıştığım, çok da sevdiğim dostlarımdan olduğu bir topluluk var: İstanbul'un çiçekçileri. Biliyorsunuz, her yerde de görüyorsunuz Roman çiçekçileri. İşte Roman çiçekçiler, aslında geçmişin sepetçi ve demircileri. Ağırlıklı olarak sepetçilik yapmışlar. 1960'lara, 1970'lere kadar İstanbul'un civarındaki tarımsal arazilerde, sepet hâlâ bu arazilerin sahipleri tarafından tercih edilen bir meta iken onlar sepetçiymiş, demirciymiş. Çiçekçilik sadece tamamlayıcı bir faaliyet. Bu geleneksel sepetçiliğe olan talep ortadan kalkınca onlar da İstanbul halkının başka bir talebini, yani ucuz çiçek ihtiyacını keşfetmiş, buna uygun olarak kendilerini yeniden inşa etmişler. Bizim burada gördüğümüz yaratıcılık veya mekânı toplumsal ekonomik ilişkilerin ve kendi varlığının ihtiyacına göre yeniden üretme potansiyeli, sadece Romanlara ait bir durum mu? Hiç sanmıyorum. Benim için bu, farklı ekonomik ilişki alanları içerisinde olan, farklı adaptasyon biçimlerini belirlemiş insan

gruplarının da ortaya koyabildiği bir yatkınlık. Bu aslında bizim insan olma halimizin, insan olma biçimimizin bir vakada karşımıza çıkan örneği. Benim için gecekondular da, teneke mahalleler de, çöküntü bölgeleri de aslında sosyal bilimlerin deşifre etmeye çalıştığı insan olma hallerinin bir örneği olarak anlamlılar. Bunun yerine başka örnekler üzerinden de ilerlemek mümkün. Çok büyük ihtimalle önümüzdeki yıllarda farklı alanlarda çalışmaya devam edeceğim. Mesela yavaş yavaş zengin muhacirleri düşünüyorum. Çok uzun bir süre, 93 Harbi ile kentlere gelen yoksul muhacirlerin inşa ettiği yoksul teneke mahalleleri çalıştım. Teneke mahallelerin ilk örneklerini onlar kurmuşlardı. Sonra bu yerleşim birimleri, yerel yoksullar için de anlamlı hale geldi. Öte yandan bu araştırmayı yaparken fark ettim ki bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'na gelen muhacirlerin aslında ciddi bir bölümü orta sınıfa mensup; devlet memurları, tüccarlar var içlerinde. Bu insanların da bir hikayesi var. Bu insanlar da Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da kaybettiği topraklardan Osmanlı başkentine gelirken bir şeyleri yanlarında getiriyor, bir şeyleri arkada bırakıyorlar. Geldikleri yeni coğrafyada bu yeni bütünlüğün bir parçası olmak için çeşitli pratikler ortaya koyuyorlar. Çok ciddi bir yaratıcılık sergiliyorlar. Bu da, tıpkı yoksul muhacirler gibi bizim çalışmamız gereken bir vaka ve bu vakayı çalıştığımızda da aslında insan olma halinin eksikliğini, çeşitliliğini, karmaşıklığını biraz daha anlaşılır kılabilecek bir sosyal bilim faaliyetini icra etmiş olacağımızı düşünüyorum.

Antropoloji sosyal bilimler arasında bağımsız bir disiplin olarak en genç bilimlerden birisi olarak gözüküyor. Buna karşın akademide ciddi bir yere sahip. Siz, ülkemizdeki antropoloji çalışmalarında hangi eksiklikleri ve engelleri tespit ediyorsunuz? Diğer yandan antropoloji eğitimi almayı düşünen öğrencilere neler tavsiye edersiniz?

Öncelikle antropolojinin aslında epey eski bir disiplin olduğunu söylemek lazım. 19. yüzyıl öncesinde antropoloji kelimesi kullanılıyor ama kastedilen “antropoloji”, bugün bizim anladığımız “antropoloji” değil. Bu dönemlerde antropoloji anatomiye, tıbbı, doğa bilimlerine yakın bir disiplin olarak kullanılıyor. 19. yüzyılda sosyal ve kültürel evrimci antropolojinin büyük müdahalesi ile birlikte bir kültür bilimi olarak veya toplumun bilimi olarak antropoloji şekillenmeye başlıyor. 20. yüzyılda bir tarafta Franz Boas'ın temsil ettiği kültür odaklı veya kültürü temel inceleme nesnesi kabul eden Amerikan antropoloji geleneğinin, diğer tarafta Radcliffe Brown ile Bronislaw Malinowski'nin temsil ettiği İngiliz sosyal antropoloji geleneğinin antropolojiyi farklılaştırdığını söyleyebiliriz. Radcliffe Brown, antropolojiyi küçük toplulukları etnografik yöntemle inceleyen ve sonrasında elde edilen bilgiyi karşılaştırarak genel insan toplumuna ilişkin “kanun düzeyinde” çıkarımlar ortaya koyan pozitif bir bilim olarak yeniden tanımlar. Yazar Antropolojinin bu biçimi için “karşılaştırmalı Sosyoloji” ifadesini kullanıyor. Günümüzde Antropoloji, postmodern müdahale ile birlikte biraz daha az kuralcı, biraz daha az

kanun düzeyinde düzenlilikler arar bir disiplin haline geldi. Ama her halükârda toplumla kurduğu ilişki, insanın gerçekliğini kavrama doğrultusunda ortaya koyduğu iradenin mahiyeti başlangıçta tarif edilen temel ekseninde ilerlemeye devam ediyor diyebiliriz. Türkiye'deki esas problem farklı antropolojilerin dünyada olduğunun çok daha ötesinde aynı çatı altında buluşuyor olması. Mesela Türkiye'de odağımız, pusulamız ne? Neye bakacağız? Türkiye'de antropolojiyi tanımlarken, antropoloji eğitiminin idealini belirlerken dünyaya mı bakacağız? Güncel küresel tartışmaları mı gündeme getireceğiz? Kendimizi onlarla karşılaştırarak yeni bir ideal mi ortaya koyacağız? Yoksa 1960'lar, 50'ler, 40'lar veya 30'ların tartışmalarına saplanıp kalacak mıyız? Gördüğüm kadarıyla Türkiye'deki antropoloji tartışmalarının kahir ekseriyeti 40'larda, 50'lerde, 60'larda kalmış. Clifford Geertz ve

Victor Turner'ın temsil ettiği sembolik antropolojiden sonraki güncel tartışmalar, yerel antropoloji literatürünün içerisine fazla girememiş. Bu büyük bir eksiklik, büyük bir problem. Dolayısıyla bütün antropoloji bölümlerinin kendisini bu perspektifle yenilemeye çalışması, güncel tartışmaları biraz daha içermesi gerekiyor. Ancak bu, söz konusu tartışmaları kopyalamak ve içeride yeniden üretmek anlamına gelmiyor. Antropolojinin özel krizinin ötesinde Türkiye'de sosyal bilimlerin bence en büyük problemi, modalara takılıp kalmak. Ne yazık ki her gelen yeni modayı alıp bunu tekrarlamaktan ibaret bir sosyal bilim yazını yer yer hâkim hale gelmeye başladı. Antropoloji için böyle bir şeyi önermiyorum asla. Kastettiğim, güncel tartışmaları anlamak ve bunlara karşı kendi sözünü söyleyebilmek, ama nihayetinde o tartışmaların bir parçası olmak. Bugün dünyada antropoloji

pandemiyi mi tartışıyor? Robotları mı tartışıyor? Yapay zekayı mı tartışıyor? O zaman bunun bir parçası olabilmenin, kendi sözünü kendi birikiminin içerisinden sentezleyerek üretebilmenin kritik önemde olduğunu düşünüyorum. Bu alanda eğitim almak isteyen öğrencilere önerim, yerel birikimle evrensel katkıları birlikte görmeye çalışmalarıdır. Eğer kendilerini yerel geleneklerden bilmeye çıpalarlarsa ve onun dışını göremezlerse bu büyük bir kayıp olacaktır. Diğer taraftan sadece uluslararası külliyatla yetinmek de bize bir çıkış noktası getirmeyecek. İkisinin arasında bir yerde, öğrencilerin kendi doğru yollarını keşfetmeleri gerektiğini düşünüyorum. Sayısız doğru yol var ama tek tek insanların kendi ideal var oluşlarını işaret eden bir tane doğru var. O doğruyu keşfet-

mek, insanların kendi geleceğini kurarken faydalanabilecekleri bir strateji diye düşünüyorum. Bu anlamda da yerele hapsolmayan ama yerelle olan bağı koparmayan, yerelle evrensel arasındaki dengeyi dikkatli bir biçimde kuran bir antropoloji perspektifinin literatüre yeni girecek olan insanlar için son derece yararlı olduğu kanısındayım. Son olarak, Antropoloji sadece etnografi değildir. Antropoloji sadece etnoloji değildir. Betimleyici etnolojilerden, etnografik araçlardan sonuna kadar faydalanır. Ama bunun ötesinde kendine özgü bir teorik tartışma zeminini de bünyesinde barındıran, kuramsal bir aksın üzerinde gidip gelerek insan düşüncesini zenginleştiren yaratıcı ve esnek bir disiplindir.